

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

**Dějiny lazaretu v Pohledu za první světové války
a nemocniční péče z hlediska zdravotnických institucí**

Veronika Vosátková

Bakalářská práce

2019

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2017/2018

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Veronika Vosátková**
Osobní číslo: **H16247**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obory: **Historie (dvouoborové)**
Ochrana hmotných památek (dvouoborové)
Název tématu: **Špitály, lazarety, nemocnice - institucionalizace nemocniční
péče z pohledu sociální role zdravotnických institucí ve
společnosti**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Péče o nemocné po značnou dobu dějin spadala do sféry rodiny. Lékař vykonával svou praxi "u lůžka" pacienta a nemocniční zařízení byly spojeny se sociální stigmatizací jejich uživatelů. Cílem práce je reflektovat proměny přístupu v reflexi uživatelů nemocniční péče v průběhu 19. století a první poloviny století 20. Práce bude založena na analýze periodik, dobové lékařské literatury, literatury krásné a heuristických zdrojů vzešlých z fungování selektovaných nemocničních zařízení.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

NEDOROST, Libor. Češi v 1. světové válce 1. díl. Praha, 2006.

PORTER, Roy. Dějiny medicíny: od starověku po současnost. Praha, 2013.

ŠEDIVÝ, Ivan. Češi, české země a Velká válka 1914-1918. Praha, 2001.

ZUPANIČ, Jan. Nová šlechta rakouského císařství. Praha, 2006.

KUTNOHORSKÁ, Jana. Historie ošetrovatelství. Praha, 2010.

JINDRA, Zdeněk-JAKUBEC, Ivan. Hospodářský vzestup Českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie. Praha, 2015.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Vladan Hanulík, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. března 2018

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. března 2019

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a všechny použité prameny, odbornou literaturu a informace jsem uvedla v seznamu literatury a pramenů.

Byla jsem obeznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/200 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60. odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 9. června 2019

Veronika Vosátková

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Vladanu Hanulíkovi Ph. D. za odborné vedení a cenné rady. Taktéž děkuji svému bratrovi za kontrolu bakalářské práce a rodině za podporu během studia.

Anotace

Bakalářská práce se především zabývá každodenností v zámeckém lazaretu v obci Pohled během první světové války. Což dokládají účty vedené mezi lety 1914-1917 a dopisy od vojáků, kteří se tu léčili. Tato práce se snaží popsat kromě každodennosti v lazaretu i hospodářskou situaci během války a dějiny zdravotnictví v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století.

Klíčová slova: lazaret, první světová válka, nemocnice, zdravotnictví, hospodářství

Annotation

The bachelor thesis deals mainly with everyday life in the castle hospital in the village of Pohled during the First World War. This is evidenced by accounts from the period between 1914-1917 and letters from soldiers who were treated there. This work tries to describe everyday life in the hospital and the economic situation during the war and the history of health care in the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century.

Keywords: hospital, first world war, hospital, healthcare, economy

Obsah:

Úvod	1
1.Druhá polovina 19. století	4
2.Hospodářská situace během první světové války	6
3.Zdravotnictví v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století.....	9
I.Tuberkulóza	11
4.Objevy v medicíně	13
I.Louis Pasteur	13
II.Robert Koch	14
III.Wilhelm Conrad Röntgen	15
IV.Karl Landsteiner	15
5.Ošetřovatelství v 19. století.....	16
I.Průkopníci v ošetřovatelství	17
a)Nikolaj Ivanovič Pirogov	17
b)Florence Nightingalová	18
c)Henri Dunant	18
d)Marie Seacoleová.....	19
6.Ženevská konference (1863) a vznik Červeného kříže	20
a)Vlastenecký pomocný spolek jako společnost Červeného kříže	21
I.Červený kříž za 1. světové války	21
7.Nemocniční síť fungující za první světové války.....	24
I.Zkušenosti zdravotnického ústavu v prvních pěti měsících války	25
II.Příhody lékařů z válek.....	28
a)Lazaret přechází do nepřátelských rukou	28
b)Přepadení a příhody zdravotnického personálu a raněných	29
8.Dějiny lazaretu.....	31
I.Majitelky pohledského zámku.....	31
a)Kněžna Eduardina Khevenhüllerova – Metsch.....	31
b)Hraběnka Klotilda Vilhelmína Festeticsová.....	32
II.Účty lazaretu	32
a)Výdaje a příjmy lazaretu mezi lety 1914 až 1917	42
III.Dopisy od pacientů lazaretu a od zaměstnanců.....	46
Závěr	50
Resumé.....	52
Seznam použité literatury a pramenů	53
Seznam příloh.....	55
Přílohy.....	57

Úvod

Ve své bakalářské práci představím každodennost lazaretu v pohledském zámku, který tu fungoval během první světové války. Zřídili ho sestry kněžna Eduardina Khevenhüller – Metsch (1805-1891) a hraběnka Klotilda Vilhelmina Festeticsová (1805-1891), které tento zámek zdědily po smrti své matky hraběnky Klotildy Clam – Gallasové (1828-1899) rozené Ditrichsteinové.

V první kapitole obecně představuji dějiny a politickou situaci před vypuknutím první světové války mezi lety 1914 až 1918. Tato válka byla z prvních, do které se zapojili všechny kontinenty. Dějiny a problematika první světové války je dnes dobře zpracovaná v mnoha knihách a studiích, a to jak z politického, vojenského tak i hospodářského hlediska. Těmito směry se ubírá například kniha *Češi, české země a velká válka 1914-1918*,¹ jejímž autorem je Ivan Šedivý. Podrobnými dějinami války se zabýval Jiří Nedorost ve svém díle *Češi v I. světové válce*,² které je rozděleno do třech dílů.

Druhá kapitola se věnuje podrobněji hospodářské situaci během války se zaměřením na české země. Ze začátku popisuji celkový stav hospodářství habsburské monarchie na počátku války, který během ní poklesl v některých případech až na úplné dno. Rakousko-Uhersko si totiž před válkou neudělalo žádné zásoby, jelikož nečekalo, že se válka tak protáhne a zapříčiní tak kolaps v některých odvětvích hospodářství. Další informace se týkají hospodářství v českých zemích, kde se zaměřuji na jedny z nejzákladnějších surovin, které člověk denně využíval a stále využívá. U těchto surovin blíže uvádím stav a způsob hospodaření s nimi během války.

Hospodářskou situací v Rakousko-Uhersku se zabývá ve své knize již zmiňovaný Ivan Šedivý. Kromě něho i Zdeněk Jindra a Ivan Jakubec v knize *Hospodářský vzestup Českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*.³

Ve třetí kapitole se snažím přiblížit zdravotnictví v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století. Popisuji zde její vývoj a zlepšení oproti osvícenské době. Především se věnuji nastávajícím změnám ve vojenském zdravotnictví, které je základem této části práce. Mnohé války v průběhu 19. století přinesly do zdravotnictví nové poznatky a techniky, které

¹ ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. Praha, 2001, s. 11. ISBN 80-7106-274-X.

² NEDOROST, Libor. *Češi v I. světové válce 1. díl*. Praha, 2006, s. 23-24. ISBN 80-7277-320-8.

³ JINDRA, Zdeněk-JAKUBEC, Ivan. *Hospodářský vzestup Českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*. Praha, 2015, s. 447-457. ISBN 978-80-246-2945-2.

byly později využívány v dalších ozbrojených konfliktech. Například se udala jasná hierarchie lékařů v armádě. Tímto problémem a zdravotní péčí v habsburské monarchii se zabývá studie *Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století*⁴ Tomáše Jiráňka. V této kapitole také uvádím jedno z nejčastějších a nejvážnějších onemocnění, které provázelo lidstvo po dlouhou dobu. Jsou zde i vědci, pro které se tuberkulóza stala jedním z jejich okruhů výzkumu. Touto nemocí se zabývá ve své diplomové práci *Kulturní reflexe tuberkulózy v českých zemích 1800-1945*⁵ Šárka Caitlín Rábová a doktor Tichý ve svém článku *Válka a tuberkulóza*⁶ v Časopisu lékařů českých.

Čtvrtá kapitola je věnována čtyřem vědcům a jejich objevům, které pomohly během války zachránit mnoho lidských životů a vedly k zamezení šíření celosvětových epidemii. Těmito objeviteli a spoustou dalších důležitých osob se zabýval Hugo Glaser ve své knize *Vývoj moderního lékařství*.⁷

Pátou kapitolou je ošetřovatelství v 19. století. V té popisují dějiny ošetřovatelství na našem území. Hlavními průkopnicemi v ošetřovatelství v 19. století byly Florence Nightingalová a Marie Seacoleová, které získaly největší zkušenosti v krymské válce (1853-1856), v níž také sloužil jako lékař Nikolaj Ivanovič Pirogov, s nímž odjelo z Ruska 30 dobrovolných ošetřovatelek. Kromě něj se zmíním o Henry Dunantovi, jednom z nejznámějších průkopníků ošetřovatelství, díky jehož zásluze byl založen Červený kříž. Dějinami ošetřovatelství a jeho průkopníky se zabývá Jana Kutnohorská ve své knize *Historie ošetřovatelství*⁸ a Vlastimila Kafková autorka *Z historie ošetřovatelství*.⁹ Kromě nich se průkopníky zabývá i Josef Švejnoha ve své knize *Historie mezinárodního červeného kříže*.¹⁰

V další kapitole nastiňuji stručné dějiny a události, které vedly k uspořádání Ženevské konference a k vzniku Červeného kříže. Tímto tématem se zabývá již zmíněný Josef Švejnoha v knize *Historie ošetřovatelství červeného kříže*.¹¹ Kromě toho se zaměřuji na spolky a řády vznikající před válkou a pomáhající během ní. V českých zemích v tu dobu již existoval Vlastenecký pomocný spolek pro království české, který byl pod patronací Rakouského

⁴ JIRÁNEK, Tomáš. Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století. In. *Theatrum historiae* 2, 2007. ISSN 1802-2502.

⁵ RÁBOVÁ, Caitlín. Šárka. Kulturní reflexe tuberkulózy v českých zemích 1800–1945. Diplomová práce, 2016.

⁶ TICHÝ. Válka a tuberkulóza. In. *Časopis lékařů českých* 6, roč. 56, 1917. ISSN 0008-7335.

⁷ GLASER, Hugo. *Vývoj moderního lékařství*. Praha, 1962. ISBN 11-047-62.

⁸ KUTNOHORSKÁ, Jana. *Historie ošetřovatelství*. Praha, 2010. ISBN 978-80-247-3224-4.

⁹ KAFKOVÁ, Vlastimila. *Z historie ošetřovatelství*. Brno, 1992. ISBN 80-7013-123-3.

¹⁰ ŠVEJNOHA, Josef. *Historie mezinárodního červeného kříže*. Praha, 2008, s. 20. ISBN 978-80-87036-28-0.

¹¹ Švejnoha 2008.

Červeného kříže. Včetně něho fungovaly v habsburské monarchii dva řády, jimiž byly Řád německých rytířů a Maltézský řád. Informace o řádech a jejich činnosti za války obsahuje kniha *České velkopřevorství řádu maltézských rytířů v dějinách*¹² Milana Bubena a Jana Županiče kniha *Nová šlechta rakouského císařství*.¹³

V sedmé kapitole se zmiňují o nemocniční síti, která fungovala za první světové války. Nejprve popisují jednotlivé ústavy, jak fungovaly, k čemu byly určeny a kde se nacházely. Poté představují na jednom příkladu divizní zdravotnický ústav a jeho fungování během prvních pěti měsíců války. Dále v kapitole popisují příběhy dvou různých německých lékařů, kteří pracovali během války na obvazištích. Tyto příběhy jsou zaznamenány v článku Ant. Wiesnera v *Časopise lékařů českých*.¹⁴

V poslední a hlavní kapitole se zaměřují na dějiny lazaretu v obci Pohled, který fungoval mezi lety 1914 až 1917. Informace jsou založené na dopisech a účtech lazaretu. Tyto archiválie se nacházejí v Moravském zemském archivu v Brně ve fondu Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou. Účty jsou uloženy v kartonu 57 s názvem *Vojenský lazaret v Pohledu-účty*¹⁵. Dopisy od vojáků se nacházejí v kartonu 35 s názvem *Korespondence s účastníky 1. světové války*.¹⁶

Zde se snažím z účtů a 12 dopisů získat co nejvíce informací o stravě, vztazích, péči a běžném životě vojáků, šlechty a zaměstnanců lazaretu. Ty následně zpracovávám k popisu dějin v lazaretu.

¹² BUBEN, Milan. *České velkopřevorství řádu maltézských rytířů v dějinách*. Praha, 2018, s. 119-121. ISBN 978-80-7277-569-9.

¹³ ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha, 2006, s. 256-257. ISBN 80-86781-08-9.

¹⁴ WIESNER, Ant. Dojmy a příhody lékařů ve válce. In *Časopis lékařů českých* 43, roč. 53, č. 42, 1914. ISSN 0008-733.

¹⁵ Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Vojenský lazaret v Pohledu-účty. inv. č. 545, karta 57.

¹⁶ Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karta 35.

1. Druhá polovina 19. století

Velkou válku neboli 1. světovou válku předcházelo mnoho událostí, které ať už přímo či nepřímo zapříčinili její vypuknutí. Tyto události sahají do druhé poloviny 19. století, během něhož vznikly spojení a rozepře mezi Evropskými státy, které pak byly vtaženy do této velké války.

Velké válečné ztráty, ke kterým došlo v letech 1859 a 1866 si František Josef I. kompenzuje obsazením Bosny a Hercegoviny a o něco později roku 1908 anexí obou zemí.¹⁷

O rok později 7. října 1879 uzavřelo Německo a Rakousko-Uhersko tajnou smlouvu, v níž si oba státy slíbily vzájemnou vojenskou pomoc pro případ napadení Ruskem. V případě napadení jiným státem měla však druhá strana zůstat neutrální a nepodávat vojenskou pomoc. K této smlouvě se 20. května 1882 přidala Itálie kvůli ochraně před Francií. Aliance těchto tří států se označovala jako Trojspolek a fungoval do roku 1915, kdy Itálie přechází na stranu Dohody.¹⁸

Mezi lety 1912-1913 vzniká na Balkánském poloostrově konflikt mezi balkánskými státy a Tureckem. Balkánské státy se snaží získat co největší území na úkor Turecka, které je nakonec poraženo. Dříve, než si vítězové stačili rozebrat stávající turecké mocnosti, zasáhly Evropské velmoci. Rakousko-Uhersko nechtělo, aby Srbové získali přístup k Jadranu a nikdo nechtěl, aby Bulharsko získalo Černomořské úžiny.

Vývoj na Balkáně během války vedl v roce 1912 Rakousko-Uhersko ke zvýšení vojenské přítomnosti v této oblasti. Na počátku října mobilizovalo část svých jednotek v Bosně a Hercegovině a Dalmácii. Na jaře roku 1913 byla habsburská monarchie připravena zahájit vojenskou akci proti Černé hoře i Srbsku.

V den 28. června 1914 jel arcivévoda a následník Rakousko-Uherského trůnu František Ferdinand d'Este se svou ženou Žofii vévodkyní z Hohenbergu do Sarajeva, kde se měl přesvědčit o připravenosti rakouských jednotek na vojenských manévrech. Během jejich cesty byli arcivévoda a jeho žena zastřeleni srbskými separatisty.¹⁹

V Bad Ischlu zasedala 7. července 1914 rakouská ministerská rada, jež usoudila, že Srbsku zašle ultimátum, ve kterém budou takové podmínky, jaké nebude možno přijmout.

¹⁷ ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. Praha, 2001, s.11. ISBN 80-7106-274-X.

¹⁸ NEDOROST, Libor. *Češi v 1. světové válce 1. díl*. Praha, 2006, s. 23-24. ISBN 80-7277-320-8.

¹⁹ Tamtéž. s. 29-33.

Podmínky odeslalo Rakousko-Uhersko Srbské vládě 23. července. Na odpověď měla Srbská vláda pouze 48 hodin. Bělehrad přistoupil téměř na všechny podmínky, až na jednu. Srbsko nesouhlasilo se spoluúčastí rakouských úřadů při vyšetřování. To by totiž šlo proti srbské ústavě a trestnímu zákoníku. Rakousko nepřijalo odpověď Srbska za vyhovující, jelikož nesplnili všechny podmínky, a proto přerušili veškeré diplomatické styky se Srbskem.²⁰ Ve večerních hodinách 25. července dává František Josef I. rozkaz k částečné mobilizaci a o tři dny později vyhláší Rakousko-Uhersko válku Srbsku (28. července 1914).²¹

²⁰ Nedorost 2006, s. 40-41.

²¹ Šedivý 2001, s. 29.

2. Hospodářská situace během první světové války

Rakousko-Uherská vláda věřila, že válka bude krátká a že si tržní ekonomika sama poradí s touto situací. Na to doplatilo i hospodářství, které na tom ani před rokem 1914 nebylo nijak příznivě. Vláda nebyla před válkou dobře předzásobena zbraněmi, strategickými surovinami, potravinami a neměla ani plán na přestavbu mírového hospodářství na válečné.²²

Výroba potravin, zásobování armády a obyvatelstva patřilo k jednomu z nejdůležitějších úkolů státu během války. Zásobování obyvatelstva bylo na dlouhou dobu pracovní náplní několika jednotlivých resortů a orgánů. V roce 1916 vznikl Úřad pro výživu lidu, jehož úkolem bylo řešit všechny záležitosti bezprostředně nebo nepřímo související s výživou obyvatelstva. Tato instituce měla ve své době velký přínos, i když rozdělování zásob v celé monarchii bylo velmi obtížné. Proto 27. února roku 1917 vzniká Společný zásobovací výbor. Z větší části bylo zásobování svěřeno obcím a každá obec si určila svůj vlastní způsob zásobování.²³

Počátkem války stát zpretrhal jakékoliv mezinárodní hospodářské svazky s válčícími nepřátelskými zeměmi, se kterými doposud obchodoval. Pomocí toho chtěl nasadit proti nepříteli zbraně hospodářské války, jako byla například blokáda, embargo, drancování okupovaných oblastí atd. Cílem těchto zbraní bylo odříznout nepřítele od cizích zásobovacích zdrojů a oslabit obyvatelstvo vyhladověním. Státy díky tomuto musely přejít k hospodářské soběstačnosti, případně hledat náhrady za nedostatkové suroviny. Proto stát pozměnil vnitřní trh, který se především vyznačoval evidencí či rekvizicí zásob, centralizací nákupu a prodeje, přidělovým systémem a regulací cen. V důsledku toho se rozmáhá černý trh.²⁴ Mezi černým a legálním trhem nastaly v roce 1916 rozdíly cen potravin, kdy ceny na černém trhu byly o mnoho vyšší než na legálním. V roce 1917 se ceny na černém trhu znovu zvýšily. V roce 1918 se ceny snížily, ale stále byly výš než na běžném trhu.²⁵

Na počátku války se objevily problémy, které zkomplikovaly zásobování obyvatelstva, a to snaha lidí o předzásobení, špatně řízený postup obcí při zásobování a změna potravin v jídelníčku obyvatelstva. Lidé postupně méně jedli masné výrobky, které nahrazovali obilnými produkty. Dvacátého prvního února roku 1915 byla vyhlášena nařízení, podle kterých se obilí

²² JINDRA, Zdeněk-JAKUBEC, Ivan. *Hospodářský vzestup Českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*. Praha, 2015, s. 447-457. ISBN 978-80-246-2945-2.

²³ Šedivý 2001, s. 242-243

²⁴ Jindra, Jakubec 2015, s. 459-460.

²⁵ Šedivý 200, s. 241

a mlýnské výrobky nesměly ani zpracovat, ani přes stanovenou míru spotřebovat či zkrmit. O čtyři měsíce později byla pomocí vládního nařízení zabavena sklizeň pšenice, špaldy, žita, směsky, ječmene, pohanky, ovsa, a kukuřice. V roce 1914 bylo stanoveno, kolik obilí se může semlet na mouku, která by se dále využila na výrobu pečiva a krupice a kolik na vaření. Během války se mohlo pouze semlít mezi 50–65 % pšenice na chlebovou mouku. Orgán, jež dohlížel na zásobování země obilím byl Válečný obilní ústav, který vznikl 21. června 1915.

Hospodářská krize se projevila už dříve, ale od roku 1915 začala plošně. Zasáhla zemědělskou a živočišnou produkci i pěstování speciálních plodin. Před válkou byla většina osiv a umělých hnojiv dovážena. Proto se z nich po roce 1914 stává nedostatkové zboží, jehož cena se v následujícím období zvýšila a v roce 1918 dosáhla osminásobku oproti ceně v roce 1914. Krize v hospodářství byla také zapříčiněna nedostatkem pracovní síly. Muži, kteří obdělávali pole museli narukovat a zbylí rodinní příslušníci většinou nebyli schopni obdělávat veškerou zemědělskou půdu. Jedním z dalších problémů nedostatečného obdělávání půdy, byl nedostatek tažné síly. Krmiva pro zvířata bylo čím dál tím méně a jeho cena stále stoupala. Do konce války stouply zemědělské náklady oproti stavu v roce 1914 více než na osminásobek. To zapříčinilo v rostlinné výrobě omezení osevních míst a pokles hektarových výnosů. Mezi roky 1915–1917 nastal ve sklizni celkově hluboký propad na rozdíl od období před počátkem války v roce 1914. Čísla ze sběru dat o zemědělské výrobě byla různými způsoby zkreslována. Například zemědělci a zemědělství zpravodajové, jež podávali tyto hospodářské výsledky je zatajovali, aby tak mohli odvést méně dávek státu. Mezi lety 1914–1915 byly rozšířeny plochy pro osetí pšenice, žita a jetele. Zato plocha pro osetí ječmenem a ovsem se o něco zmenšila. Kromě toho klesl počet polí s bramborami, cukrovou řepou a lnem. Před válkou české země dosahovaly nejvyšších výnosů obilovin a cukrové řepy, ale během války se stav zhoršil a v roce 1917 byly oproti ostatním zemím Předlitavska na velice nízkých výnosech.

Během války se maso stalo pro většinu obyvatelstva neznámým pojmem. Plzeň, která měla v této době okolo 80 000 obyvatel spotřebovala v posledním čtvrtletí roku 1917 v průměru pouhých 15 vepřů týdně. V roce 1914 to činilo 1 227 vepřů. Kvůli nedostatku masa byly zaváděny bezmasé dny, jimiž bylo pondělí, středa, pátek a v některých obdobích pouze středa a pátek.

Pokles stavů hospodářských zvířat zejména krav, způsobil úbytek produkce mléka, který mohl být také způsoben špatnou výživou, což vedlo ke špatné doživosti. Díky těmto problémům bylo mléko vyhrazeno pouze pro kojence a jejich matky, děti a těžce nemocné. O přiděly mléka obyvatelstvu se staraly Mléčné zásobovací ústředny.

Zásoby cukru a kávy byly velice nízké. Lidé museli cukr spotřebovávat podle stanovených dávek, které vycházely z potřeb obyvatelstva a průmyslu. V Praze v roce 1916 měl jeden občan nárok na 1 kg cukru a v roce 1917 již na ½ kg cukru na měsíc. Na zásobování cukru dohlížela Cukerní ústředna založena v červenci 1915 ve Vídni. Oproti tomu, zásoby kávy na tom byly o něco hůř. Její zásoby došly v červnu 1915, kromě kávy se využívaly i její náhražky. O zásoby kávy se starala Kávová ústředna.

Těžba černého a hnědého uhlí a železné rudy v Předlitavsku se mezi lety 1916-1917 zhoršila a nedosahovala takového objemu jako v roce 1913. Jedním z důvodů poklesu byl nedostatek přepravních železničních prostředků. Zahraniční obchod s uhlím, byl dalším faktorem, který ovlivnil tehdejší situaci. Dovoz uhlí z Německa během války poklesl, ale zato export se zvýšil a překročil hranice z roku 1913. Import uhlí z Uher nebyl již takový, jako v předválečných letech, a tak muselo Předlitavsko zásobovat Uhersko. České země byly jedním z hlavních těžebních center v Předlitavsku. To vše bylo důležité pro strojírenský průmysl, který během války sloužil především k výrobě zbraní pro armádu.

Pivovarnictví bylo jedním z průmyslových resortů, které se nijak nepodílelo na válečném zbrojení ani na státních zakázkách. Během této doby trpěly pivovary nedostatkem surovin, a to především ječmenného sladu a barevných kovů. Od roku 1916 až do roku 1917 se produkce piva snížila na 35 %, 25 %, 6 % a poté na 8 % množství vyrobeného o pět let dříve. V tomto důsledku musela většina pivovarů snížit produkci, což také vedlo u některých k uzavření. Na rozdíl od velkých podniků, začaly malé pivovary lépe prosperovat a jejich objem uvařeného piva se zvýšil na polovinu. Kvůli válce, přerušení většiny obchodních vztahů a nedostatku surovin pro výrobu piva nebylo možné ho vyvážet do zahraničí.

Zásobovací systém se během války příliš neosvědčil. Lidé nedostávali základní životní suroviny a obce často nedokázaly sehnat výrobky, na něž měli lidé podle svých přidělových lístků právo. To byl velký rozdíl oproti druhé světové válce, kdy téměř nikdo netrpěl hladu, jak tvrdí pamětníci. Od roku 1915 se v hlášeních okresního hejtmanství objevují stížnosti na nedostatečná zásobování, která vedla k tzv. hladovým pochodům.²⁶

²⁶ Šedivý 2001, s. 213-25

3. Zdravotnictví v druhé polovině 19. století a na počátku 20. století

Od dob osvícenství se medicína v 19. století v mnohém posunula. Především po revolučním roce (1848) přišlo mnoho změn a zlepšení v tomto odvětví. Mnoho zkušeností získával zdravotnický personál i dobrovolníci během válek, kterých bylo v druhé polovině 19. století dostatek. Státy, které byly v této době vtaženy do války si mezi sebou uzavíraly dohody o vzájemnou péči o raněné na bojištích. Vojáci měli dostat základní lékařské ošetření nebo za určitých podmínek mohli být vyměněni nebo vykoupeni ze zajetí. Dohody měly zajistit, aby ranění vojáci nebyli zajímáni, pronásledováni a obtěžováni. Tyto dohody nebyly většinou dodržovány. Důkazem toho může být kniha zaznamenávající krutost uherských povstalců, kteří v roce 1849 pobíjeli raněné vojáky na bojišti i v obsazených polních nemocnicích. Autorem výše zmíněné knihy je známý malíř, ilustrátor a spisovatel Emanuel Salomon Friedberg-Mírohorský. I přesto se některé civilizované státy snažily zvýšit úsilí o zajištění první pomoci a bezpečí vojákům i jejich nepřítelům.²⁷

Vojenské nemocnice nesloužily jen pro raněné vojáky, ale léčili se zde i pacienti nakaženi nemocemi. Některá onemocnění připravila o život více vojáků než samotná válka, ale to také záviselo na oblasti boje. Spousta nemocí se rozšířila díky špatným hygienickým podmínkám, ve kterých žili. V kasárnách, kde vojáci pobývali hodně času a kde žil velký počet lidí na malou místnost se špatně větralo. Vojáci na svých ubytovnách vykonávali také různé služební úkony, jako bylo čištění šatstva a zbraní. Ani jejich sexuální život, nepřispíval ke správné hygieně. Mnoho mužů začalo se svým sexuálním životem právě na vojně. V této době prostý voják nebyl brán jako vhodná partie pro počestnou dámu a pro nedostatek vhodných příležitostí se uchýlovali k seznámení s pouličními prostitutkami nebo k návštěvě veřejného domu. Z těchto míst si muži nemuseli odnést jen potěšení, ale mohli dostat i pohlavní nemoc, se kterou mohli nakazit další lidi.²⁸

Od 70. let 19. století vojenská správa stále více sledovala a zaznamenávala zdravotní stav příslušníku rakouské armády. Nejčastějšími nemocemi v roce 1883, které postihovaly vojáky, byly střevní tyfus, zimnice, neštovice, katarální zánět spojivek a trachom²⁹. V následujících letech byly hlášeny další onemocnění a to například: kožní a kloubní

²⁷ JIRÁNEK, Tomáš. Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století. In. *Theatrum historiae* 2, 2007, s. 335-339. ISSN 1802-2502.

²⁸ Tamtéž s. 341-342

²⁹ infekční onemocnění oka

onemocnění, horečka, onemocnění zažívacích orgánů, dýchacích orgánů, oční nemoci a pohlavní choroby.³⁰

Již v 50. letech 19. století byla v armádě zavedena hierarchie mužů, kteří se měli starat o zdraví vojáků. Nejvýše postaveným členem této skupiny byl polní lékař, dále pod ním byli řídící štábní lékař 1. a 2. třídy, štábní polní podlékař, plukovní lékař 1. a 2. třídy, nadlékař 1. a 2. třídy, nadranhojič a podlékař. Toto uspořádání se časem upřesňovalo a vedení se snažilo, aby v armádě pracovalo dostatek vyškolených lékařů. Zájemců o tyto povolání klesalo a jedním z důvodů poklesu, mohlo být zrušení vojenské akademie Josefina. Řešením tohoto problému se stalo stipendium, které vojenská správa nabízela studentům medicíny, zavazujícím se věnovat povolání vojenského lékaře. Ani stipendia rozdělena mezi sto dvaceti pěti studenty, nepřinesla potřebné výsledky.³¹

V 80. letech 19. století zavedla vojenská správa novou součást výstroje. Touto součástí byl osobní zdravotní balíček, nacházející se v levé spodní kapse kabátu. V balíčku se nacházely dva stahovací obvazy, organtýn, antiseptický gáz, veliký třírohý šátek nebo 4 m dlouhý „povijan“ a 2 špendlíky. Dále zavedly zdravotnické školení poddůstojníků. Každá vojenská jednotka musela mít osobu, která měla v popisu práce dopravu raněných v boji na obvaziště.

Vojáci museli na konci 19. století chodit na pravidelné lékařské prohlídky, které se prováděly každých 14 dní. Většina vojenských lékařů vykonávala svou práci poctivě, ale objevovali se zde i lékaři, kteří si svou práci ulehčovali nebo se nechovali podle lékařské přísahy.

Na konci 19. století byla vystavěna v Rakousku-Uhersku řada vojenských zdravotnických ústavů a v případě vypuknutí války byl připraven plán provizorních lékařských zařízení, jako byla obvaziště, mobilní nemocnice, polní, infekční, pevnostní a hlavní nemocnice.³²

Časem se hygienická opatření zlepšovala a díky vědeckým pokrokům se stala mnohem účinnější. Zavedla se péče o čistotu vody, kanalizace, včasná izolace, účinnější dezinfekční a antiseptické prostředky. Zavádělo se povinné očkování a přeočkování školních dětí. Do konce století přestala být epidemie neštovic, díky očkování, vážným zdravotním problémem. Během války se ale počet opět zvýšil. Jistý pokrok přišel i v léčbě břišního tyfu. Nemoc se přenáší

³⁰ Jiránek 2007, s. 342

³¹ Tamtéž s. 346

³² Tamtéž s. 346-348

stravou nebo kontaminovanou vodou. Díky zlepšení péče o hygienu vody, včasné a přesnější diagnostice a izolaci nemocných poklesla v poslední čtvrtině 19. století úmrtnost na tuto chorobu.

Nejen nemoci a smrtelná zranění zvyšovala úmrtnost vojáků, ale i sebevraždy se staly častým jevem. Vojáci byli pod neustálým psychickým a fyzickým tlakem, který mohl zapříčinit sebevraždu. Sebevraždy a pokusy o ně vzaly život více vojákům než sama tuberkulóza, která za stejnou dobu zabila 4 272 vojáků. Důvody k sebevraždě byly různé, například obavy před trestem, finanční potíže, nechuť ke službě, nešťastná láska, omrzelost životem, stesk po domově, opilost a mnoho dalších.

Tabulka č. 1 – Přehled počtu sebevražd v Rakousko-Uhersku 1869-1887 (převzato z...

období	počet sebevražd
1869-1878	2 536 vojáků
1878	314 z toho 22 důstojníků a 98 poddůstojníků
1878-1887	3 349 + 831 neúspěšných pokusů a 739 případů o sebezmrzačení – celkem 4 919

Výše uvedená tabulka zaznamenává dva časové úseky, vedle kterých je zapsán počet uskutečněných sebevražd v těchto obdobích.³³

I. Tuberkulóza

Tuberkulózu znali lidé už dříve a dokládají to i poznámky řeckých lékařů, kteří o ní psali. Známý francouzský lékař René Théophile Hyacinthe Laënnec (1781-1826) dokázal, že tuberkulóza kromě plic napadá i jiné orgány a popsal její různé fáze. Nakonec podlehl nemoci, kterou zkoumal a zemřel na ní roku 1826. V roce 1865 francouzský lékař Jean Antoine Villemin (1827-1892) dokázal, že tuberkulóza je infekční nemoc. Svůj objev prokázal tím, že vpíchl tuberkulózu z nakaženého člověka do těl několika králíků, kteří po nějaké době zemřeli. Z výsledků pokusu usoudil, že nemoc je způsobena virem. Významným pokrokem u této nemoci bylo objevení bacilu, jenž ji přenáší. Nemoc se v této době stala důležitým problémem nejen pro jedince, ale hlavně pro celou společnost. Bakterii objevil a popsal v roce 1882

³³ Jiránek 2007, s. 344

německý lékař a mikrobiolog Robert Koch (1843-1910). Ten tuto bakterii představil v roce 1882 členům Berlínské fyziologické společnosti. Trvalo ještě několik let, než lékaři přijali Kochův důkaz o nakažlivosti nemoci.

Léčba na toto onemocnění mohla být účinná pouze tehdy, když byla u pacienta rozeznána v jejím počátečním stádiu. Pokud pacient vyhledal pomoc pozdě a nemoc byla již v pokročilém stádiu, nebylo možné mu nijak pomoci. V roce 1895 nastal v medicíně velký pokrok, a to díky objevením rentgenu. Kromě doposud používaných technik se vyšetření tuberkulózy doplnilo o rentgen. Rentgenové snímky byly velmi důležitým zdrojem pro zjištění stádia nemoci a dále pro stav pacienta.³⁴

Profesor z Oxfordské univerzity William Osler (1849-1919) uvádí ve své práci, že si tuberkulózu vojáci do války přinášejí sebou a odolnost lidského organismu se nesnižuje během vojenské služby, nýbrž se zoceluje. Vojáci, kteří jsou nachlazení, nakaženi syfilidou, nebo spotřebovávají velké množství alkoholu, mohou takto podporovat u sebe vznik tuberkulózy. Osler se nedomnívá, že by válka mohla způsobit zvýšení počtu nakažených tuberkulózou, ale klade důraz na nynější ochranná zařízení a zvýšení jejich počtu a zlepšení.³⁵

³⁴ RÁBOVÁ, Caitlín. Šárka. *Kulturní reflexe tuberkulózy v českých zemích 1800–1945*. Diplomová práce, 2016. s. 15-20.

³⁵ TICHÝ. Válka a tuberkulóza. In. *Časopis lékařů českých* 6, roč. 56, 1917, s. 163-164. ISSN 0008-7335.

4. Objevy v medicíně

Mnoho lékařů, chemiků a fyziků přispělo do medicíny svými objevy a pomohlo tak ostatním lidem překonat některé těžké překážky v podobě nemocí. Spousta objevitelů za svou práci obdržela významná ocenění, jako například Nobelovu cenu nebo Rumfordovu medaili. Díky jejich těžké práci a objevům se zapsali do historie a paměti mnoha lidí, kteří jim mohou být vděční.

I. Louis Pasteur

Louis Pasteur (1822-1895) byl francouzský biolog a chemik s malým zájmem o lékařství. Jeho první pokusy se zabývaly kvasnými procesy, což mu pomohlo při vyšetřování záhadné epidemie, která se tou dobou šířila ve Francii a ničila stáda ovcí. Později se ukázalo, že za smrt ovcí může sněť slezinná. Pasteur zjistil, že příčinou této nemoci jsou bakterie podobné těm, které objevil při výzkumu kvašení.

Jeho dalším úkolem bylo vyřešit problémy s kvašením piva a vína. Měl přijít na to, proč některá vína zkysnou a proč se některá várka piva nezdaří. Při tomto výzkumu došel k tomu, že pro základ kvašení jsou důležité mikroskopické organismy. Zjistil, že ve všech špatně zkvašených várkách se nacházeli ty samé mikroskopické organismy, které nebyly vhodné pro kvašení a byly příčinou zkažení vína a piva. Přišel na to, že když se tyto nevhodné nepatrné organismy dostanou do kontaktu s tekutinou, která má zkvasit je pochod kvašení narušen a neprobíhá již správně.

Další objev, který učinil, mohl být způsoben pouhou náhodou. Nechal totiž na stole stát několik dní vzorek bakterii slepičího moru, který v té době zkoumal. Po nějaké době se rozhodl, že jí zkusí naočkovat do zdravých slepic, které později naočkoval čerstvými morovými bakteriemi. Slepice díky tomuto postupu onemocněly a Pasteur pomocí toho přišel na to, že bakteriální kulturu lze oslabit a poté ji využít k ochraně organismu.

Jeho hlavní myšlenkou bylo, že tlením a rozkladem odumřelých organismů nebo dokonce každé infekční onemocnění je možné vysvětlit stejně jako kvasné pochody. Pasteur nebyl přímo objevitelem bakterii vyvolávající lidská onemocnění, ale byl zakladatelem

bakteriologie a objevitelem bakteriálních kultur, které dopomohly v dalším vývoji tohoto oboru.³⁶

II. Robert Koch

Robert Koch (1843-1910) byl německý lékař, mikrobiolog a nositel Nobelovy ceny za fyziologii a lékařství, který je považován za zakladatele bakteriologie. Během svého života se zaměřil na výzkum tuberkulózy a jejího původce. Chodíval do piteven, kde vyhledával osoby, jež zemřely na tuberkulózu. Z jejich plic odebíral především rozpadlé části, které mu posloužily jako vzorky pro jeho výzkum. Vzorky zpracovával a následně zkoumal pod mikroskopem. Pro lepší zkoumání vzorku pod mikroskopem si sám vytvořil způsob barvení bakterií, které zbarvily téměř všechny buňky v preparátu modře až na buňky tuberkulózního bacilu, které se zbarvily červeně.

Před tím, než mohl svůj výzkum předložit před vědeckou společností, musel vytvořit bacil tuberkulózy mimo živý organismus, aby tak dokázal, že jím nalezené buňky mají vlastnosti bakterií, které se mohou na vhodné živné půdě množit. V této části výzkumu, ale nastal problém, jelikož bakterie nerostly v běžně užívaných půdách (například: želatina, na bujonu nebo na solném roztoku) jako ostatní bakterie. Lidský a zvířecí organismus byl jediným vhodným prostředím, kde se bakterie tuberkulózy mohly vyvíjet a množit, proto Koch v tomto případě využil krevní tekutinu. Do tohoto prostředí vložil kus onemocnělé tkáně a celý vzorek uložil do vyhřátého termostatu, který měl podobnou teplotu jako lidský organismus. To vedlo k vytvoření tuberkulózních bacilů, které přenesl do živého prostředí, kde se poté začali množit. Tento objev pak představil v roce 1882.

Mezi lety 1883 a 1884 cestoval do Egypta a Indie, kde měl zkoumat příčiny vzniku cholery. Během jeho výzkumu mikroskopoval střevní obsah těch, kteří zemřeli na cholery. Výsledkem jeho práce bylo objevení bacilu cholery.³⁷

³⁶ GLASER, Hugo. *Vývoj moderního lékařství*. Praha, 1962, s. 127-133. ISBN 11-047-62

³⁷ Glaser 1962, s. 133-138

III. Wilhelm Conrad Röntgen

Dalším velkým průkopníkem v medicíně je německý fyzik Wilhelm Conrad Röntgen (1845-1923). Koncem roku 1895 představuje svůj objev, díky kterému může pořizovat fotografické snímky kostí v lidském těle. Nyní po tomto objevu bylo pro lékaře snazší zjistit přesné umístění zlomenin a jejich úlomků. Postupem času se lékaři s tímto vynálezem lépe seznámili a dokázali na snímcích z rentgenového štítu poznat nádory, hodnotit stíny při plicních onemocněních a poznávat žlučové kameny atd. Rentgenové fotografie, které zaznamenaly cizí tělesa v tělech vojáků během 1. světové války, vyzvedly tuto techniku výš ve svém oboru.³⁸

IV. Karl Landsteiner

Tajemství krve zůstávalo lidem dlouho skryto, ale ke konci 19. století se někteří vědci začali tímto tématem zabývat. Jedním z nich byl rakouský biolog a lékař Karl Landsteiner (1868-1943). Při svých výzkumech se zabýval tematikou krevního séra, a tak došel k tomu, že krev se dá rozdělit podle jejích vlastností do skupin. Nebyl to náhodný objev. Landsteiner chtěl zjistit proč se červené krvinky po přidání cizí krve někdy shlukují a jindy nikoliv. Lékaři se už kdysi snažili nahradit ztracenou krev cizí krví ze zdravého člověka nebo ze zvířete. V málo případech se transfuze povedla, ale ve většině případů byla doprovázena těžkými poruchami nebo docházelo k úmrtí. Až o něco později se zjistilo, že po transfúzi krve pacientovi s jinou skupinou krve, než byl dárce, se začnou červené krvinky shlukovat. Organismus příjemce tuto krev odmítá a může dojít k akutním potížím či ke smrti pacienta. Během 1. světové války byla spousta raněných, kteří ztratili mnoho krve a potřebovali transfuzi, aby mohli přežít. Lékaři v této době tedy využili výzkum Landsteinera a zachránili tak pomocí transfuze mnoho životů.³⁹

³⁸ Glaser 1962, s. 102-106.

³⁹ Glaser 1962, s. 110-112

5. Ošetřovatelství v 19. století

První zmínka o ošetřovatelském vzdělání pochází z roku 1620, kdy v Praze Na Františku byla otevřena nemocnice Milosrdných bratří, která byla pouze pro mužské pacienty a kde byla zřízena škola pro mnichy, zaměřená na vzdělávání v opatrovnictví.

Přednášející Václav Joachim Vrabec (1740-1805), příslušník milosrdných bratří, se snažil zavést na pražské lékařské fakultě výuku opatrovníků. Tyto přednášky byly brzo zastaveny dvorským dekretem v roce 1789. O deset let později se stal Vrabcovým pokračovatelem Antonín Holý, který v letech 1799-1808 přednášel na pražské lékařské fakultě o opatrovnictví nemocných, fyzické výchově dětí a jak si udržet zdraví. Přednášky byly výhradně pro muže a ženy měli zakázáno navštěvovat tyto lekce. Jen několik špitálů, které provozovaly církevní řády, využívaly tyto znalosti v opatrovnické činnosti v praxi. Ostatní špitály měly spíše tzv. „hlídače nemocných“.

Devatenácté století se stává pro ženy důležitým obdobím, kdy se začínají emancipovat a zakládat různé spolky. Není pro ně prioritou se dobře vdát, ale začínají se zajímat o pečovatelsví a opatrovnictví dětí, nemocných a starých lidí. Snaží se dosáhnout kvalifikace v tomto oboru, které by jim umožnilo placenou profesi. V roce 1871 založily české spisovatelky Karolína Světlá (1830-1899) a Eliška Krásnohorská (1847-1926) Ženský výrobní spolek český. Cílem tohoto spolku bylo vychovávat dívky k určitému povolání. Samotná dcera Františka Palackého Marie Riegrová Palacká (1833-1891) zasvětila svůj celý život péči o chudé děti a založila první opatrovny pro děti a mládež v Praze (1884).⁴⁰

První česká ošetřovatelská škola vznikla v Praze ještě dřív než ve Vídni a to roku 1874. Byla tak první školou svého druhu v Rakousko-Uhersku. Škola nabízela bezplatnou, organizovanou a odbornou výuku podle učebních osnov ve formě krátkodobých lekcí. V roce 1881 byla škola uzavřena z různých důvodů. Jedním z nich mohl být zásah německých členů pražské městské rady, odchod vyučujících lékařů za lepší práci na lékařskou fakultu Karlovy univerzity nebo zákaz praxe na Karlově.⁴¹

V roce 1881 známý německý chirurg Theodor Billroth (1829-1894) uspořádal kurz pro ošetřovatelky. Nemocnice o ten to typ personálu nejevily žádný zájem. V tentýž rok přicházejí do Vídně zranění vojáci a tyto školené ošetřovatelky využívají své znalosti z kurzu a ošetřují

⁴⁰ KUTNOHORSKÁ, Jana. *Historie ošetřovatelství*. Praha, 2010, s. 57-58. ISBN 978-80-247-3224-4.

⁴¹ Tamtéž s. 60-61

raněné v provizorním dřevěném domě. Jejich užitečnost a vzdělání se staly důkazem k pokračování v tomto oboru. V roce 1882 poskytl císařský dvůr a radnice peníze na vybudování ošetřovatelské školy a nemocnice pro výcvik sester ve Vídni, tzv. Rudolfinerhaus. Jejím zakladatelem byl již zmíněný chirurg Theodor Billroth. V roce 1886 vydal císař František Josef I. čelední řád, který upravoval právní poměr mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem. Nyní tomuto zákoníku podléhal i ošetřovatelský personál. Pracovní doba ošetřovatelů byla určována dle potřeby. Pokud ošetřovatelka zanedbala svou práci, musela být potrestána buď tím, že musela uhradit stanovenou peněžitou pokutu nebo se jí zakázaly vycházky dokonce mohla být i propuštěna. Veškerý ošetřovatelský ženský personál musel být svobodný a za svou denní mzdu dostávaly 50 krejcarů, za noční službu 80 krejcarů a za nepřetržitou týdenní službu 3 až 7 zlatých. Ošetřovatelky bydlely přímo v nemocnici, kde ležely přímo na pokoji s pacienty. Jejich postele byly odděleny od postelí pacientů plentou. Když ošetřovatelky onemocněly, měly právo na léčbu, ale během léčby neměly právo dostávat plat. Ženy rády přijímaly toto povolání, jelikož v této době stále nebyl pro ženy dostatek příležitostí k pracovnímu uplatnění.⁴²

I. Průkopníci v ošetřovatelství

a) Nikolaj Ivanovič Pirogov

Nikolaj Ivanovič Pirogov (1810-1881) byl ruský chirurg, který přišel s myšlenkou uplatnit ženu jako ošetřovatelku na bojišti. Jeho úvahy podpořili arcivévoda Mikoláš Michal a arcivévodkyně Helena. Na jejich náklady bylo vycvičeno 30 dobrovolných ošetřovatelek, které se pak vydaly roku 1854 do černomořského přístavního města Sevastopolu na Krymském poloostrově. V tu dobu tam probíhala Krymská válka (1853-1856), ve které bojovalo Rusko proti Osmanské říši podporováno Francií, Velkou Británií a Sardinským královstvím. Své znalosti a zkušenosti, které získal v roce 1847 v kavkazských bojištích, využívá nadále i v Krymské válce. Pirogov neuznával předčasnou amputaci po střelných zraněních.

⁴² Kutnohorská 2010, s. 63-64

b) Florence Nightingalová

Na druhé straně této války uplatňovala stejné úsilí zakladatelka ošetrovatelství v Anglii Florence Nightingalová (1820-1910). Za podpory významných anglických lidí dosáhla pověření, aby se svými 37 pomocnicemi mohla pečovat o nemocné a raněné na bojišti.⁴³ V době, kdy Nightingalová přijíždí do Scutari (4. ledna 1854), leží ve špinavých nemocničních pokojích plných krys skoro 2 000 raněných vojáků.⁴⁴ Po příjezdu se začalo pracovat na zlepšení hygienických podmínek nemocnice. Během toho dohlížela na zajišťování jídla, pití, ložního prádla a prádelnu. Díky její práci a odhodlanosti i přes odpor některých vojenských činitelů dosáhla poklesu úmrtnosti ze 40 % na 2 %.⁴⁵

Po návratu z Krymské války Nightingalová vypsala sbírku, na kterou přispěli hlavně vojáci, přeživší válku a přispěly i jejich rodiny. Vybralo se 45 tisíc liber, které pak posloužily k vybudování ošetrovatelské školy otevřené 15. června 1860.⁴⁶

Během svého života Nightingalová navrhla jeden pavilon pro novou nemocnici svatého Tomáše, tak aby dovoloval cirkulaci vzduchu. Původní nemocnice sv. Tomáše se musela přesunout, jelikož na jejím původním místě mělo být vybudováno nádraží. Přesunula se tedy na druhý břeh řeky Temže naproti Parlamentu. Nightingalová nikdy nevěřila v existenci bakterií, ale hájila teorii miasmatu, proto byla přesvědčena, že nemoci se rodí ze stagnujícího vzduchu.⁴⁷

c) Henri Dunant

K dalším průkopníkům ošetrovatelství ve světě můžeme přiřadit i Henriho Dunanta. Henri Dunant (1828-1910) se narodil ve švýcarské Ženevě. Roku 1859 se zúčastnil bitvy u Solferina, kde se zhrozil z pohledu na raněné vojáky, o které se nikdo nestaral.⁴⁸ Po bitvě trvající 15 hodin, začal ošetřovat raněné vojáky bez ohledu na to, jestli to byli nepřátelé nebo spolubojovníci. Pomáhal s převozem raněných a se zřízením provizorních nemocnic. Raněným vojákům vypomáhal s jejich písemnou komunikací pro rodinu. U francouzského velení

⁴³ KAFKOVÁ, Vlastimila. *Z historie ošetrovatelství*. Brno, 1992, s. 8-9. ISBN 80-7013-123-3.

⁴⁴ Kutnohorská 2010, s. 42

⁴⁵ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*. Praha, 2013, s. 418. ISBN 978-80-7260-287-2.

⁴⁶ Kutnohorská 2010, s. 42

⁴⁷ Porter 2013, s. 416

⁴⁸ Kutnohorská 2010, s. 50

vyjednal propuštění několika rakouských lékařů a ošetřovatelek, které pak zapojil do ošetřování raněných vojáků⁴⁹. Tyto hrozné zkušenosti a chování lidí ho v roce 1862 podnítili k sepsání knihy „*Vzpomínky na Solferino*“, kterou pak dále rozeslal evropským panovníkům, vojevůdcům a státníkům. V závěru knihy podal žádost o založení mezinárodní organizace na pomoc raněným vojákům a současně uzavření dohody o jejich ochraně.⁵⁰

d) Marie Seacoleová

Marie Seacoleová (1805-1881) byla zdravotní sestra pocházející z Jamajky. Narodila se v hlavním městě Kingstonu. Během krymské války se chtěla přidat k ošetřovatelské skupině Florence Nightingalové. To ji ale nebylo dovoleno, a tak se rozhodla, že sama na své náklady odjede na Krym. Tam se opět setkala s Nightingalovou, která odmítla její pomoc při ošetřování raněných. Rozhodla se tedy, že bude pomáhat samostatně, a tak si zřídila vlastní polní nemocnici 8 km od přední linie bojiště. Původně to byl jen stánek s lékařskými potřebami. Raněným a nemocným vojákům pomáhala tak, že jim podávala pití, jídlo. Ošetřovala je ve své nemocnici, ale také přímo na bojišti. Autor knihy „*Historie mezinárodního červeného kříže*“ Josef Švejnoha píše: „*Mary byla přesvědčena, že ji Nightingalová odmítá, protože je černoška, a navíc měla dojem, že Florence chce bud' ženy, které všechno povedou nebo obyčejné služky, které odvedou těžkou práci. Mary nezapadala ani do jedné kategorie, protože byla „dáma“, ale měla za sebou dlouhou a úspěšnou kariéru ošetřovatelky a byla příliš kvalifikovaná na to, aby jen posluhovala.*“⁵¹

⁴⁹ ŠVEJNOHA, Josef. *Historie mezinárodního červeného kříže*. Praha, 2008, s. 20. ISBN 978-80-87036-28-0.

⁵⁰ Kutnohorská 2010, s. 50

⁵¹ Švejnoha 2008, s. 26-27.

6. Ženevská konference (1863) a vznik Červeného kříže

Aby mohl Henri Dunant zrealizovat své myšlenky ohledně pomoci raněným vojákům a dalším lidem, kteří by ji potřebovali, přijal nabídku Gustava Moyniera. Ten byl v té době prezidentem ženevské Společnosti pro veřejné blaho. Společnost se pak sešla 9. února 1863, kde Moynier navrhl, aby se Společnost ujala Dunantovi myšlenky. Na schůzi se dohodli, že vytvoří pětičlennou komisi, která se má tímto zabývat. Ujednání přijali a podpořili na schůzi Louis Appia a Theodor Mauner. Ti se pak stali členy této skupiny, do které dále patřil Gustav Moynier, generál Henri Guillaume Dufour a Henri Dunant.

Moynier podal návrh svolat mezinárodní konferenci do Ženevy, aby státy podpořily Dunantovu myšlenku. Konference se konala od 26. do 29. října 1863 v ženevském paláci Atheneum. Jednání se zúčastnilo 16 tehdejších evropských států mezi něž patří Švýcarsko, Itálie, Španělsko, Rakousko, Velká Británie, Francie, Švédsko, Prusko, Nizozemsko, Rusko, Bádensko, Bavorsko, Hannoversko, Sasko, Hesensko a Wirtembersko. Všichni zástupci svých zemí přijali požadavky jednání, které se týkaly zřízení Výboru pro pomoc raněným již v mírové době. Stanovili, že budou školit a připravovat dobrovolné zdravotníky a ošetřovatelky. Dále se domluvili o nedotknutelnosti a neutralitě zdravotnického zařízení a jeho personálu, kteří budou označeni červeným křížem. Tento symbol se stal univerzálním znakem nově založené organizace.⁵²

Prvními zeměmi, které založily národní Pomocné Společnosti pro pomoc raněným bylo Německo, Belgie, Francie, Španělsko, Švýcarsko, Rusko, Švédsko, Dánsko, Rakousko Portugalsko a Norsko. České země se přidávají až 5. září 1868, kdy vzniká Vlastenecký pomocný spolek pro království české. Ten byl také předchůdcem pozdějšího Československého a Českého Červeného kříže.⁵³

Časem se ukázalo, že usnesení z ustavující Mezinárodní konference (26. a 29. října 1863) nestačí a je za potřebí širší a podrobnější mezistátní úmluvu, která měla být schválena na nové konferenci. Bylo pozváno 20 států z nichž 4 státy (Rakousko, Rusko, Bavorsko a Vatikán) účast odmítly. Konference se konala 8. srpna 1864 na radnici v Ženevě. S ní je spojena první Ženevská úmluva, která se stala základem soudobého mezinárodního humanitárního práva.

⁵² Švejnoha 2008, s. 29-31.

⁵³ Tamtéž, s. 39

Rakousko uznává Ženevskou úmluvu až roku 1866. Jedním z důvodů, proč ji Rakousko uznalo až v tomto roce, mohly být špatné zdravotnické zkušenosti z válek.⁵⁴

a) Vlastenecký pomocný spolek jako společnost Červeného kříže

Vlastenecký pomocný spolek pro království české se před přistoupením k Rakouské společnosti Červeného kříže roku 1879 nazýval Spolek k podpoře dobrovolné péče zdravotní o vojíny v poli raněné a nemocné v království Českém, který vznikl v roce 1868. Dalším spolkem, který měl stejný cíl jako Vlastenecký pomocný spolek a působil v Českém království, byl Ženský pomocný spolek. Oba se dobře vyvíjely a jejich finanční sbírky sloužily k podpoře invalidů z dřívějších válek a jejich rodin. Peníze sloužili ke koupi zdravotnického materiálu.

Tyto a další organizace přinášely nejen výhody pro Rakousko-Uhersko, ale měly i své stinné stránky. Například veškerá aktivita Řádu německých rytířů musela být schválena vedením řádu. Proto Rakousko odstupuje v roce 1910 od spolupráce s Řádem německých rytířů a Červeným křížem a jsou rušeny jejich polní zdravotnické kolony. Přesto vše došlo ke zlepšení a rozšíření záložních armádních zdravotnických oddílů.⁵⁵

I. Červený kříž za 1. světové války

Na počátku 1. světové války vydal Mezinárodní výbor Červeného kříže výzvu všem svým členům, v níž připomněl jejich povinnosti, ke kterým se zavázali a vyzval neutrální státy k pomoci při zmírnění válečného utrpení. Brzy se však ukázalo, že válčící země nedodržují smlouvenou Haagskou úmluvu dojednanou v roce 1907. Tato úmluva se týkala válečných zajatců. Vycházeli i další výzvy a protesty, které se zaměřovaly na ochranu zdravotnického personálu a zneužívání otravných plynů.

Již na počátku války se výbor Červeného kříže zabýval výměnou úplných invalidů mezi zajatci. Dále výbor chtěl, aby vojáci z obou válčících stran, kteří jsou nakaženi tuberkulózou byli internováni a léčeni. V posledních měsících války se státy snažily dodržovat veškeré dohody, které byly předmětem Ženevské a Haagské úmluvy.

⁵⁴ Tamtéž, s. 40

⁵⁵ Jiránek 2007, s.350

Během války v Rakousku národní společnosti Červeného kříže nedosahovali takových činností jako jinde. Na frontu vyslaly 14 sanitních oddílů, dále měli k dispozici 874 svých nemocnic s 95 000 lůžky a 35 protiepidemickými laboratořemi na zneškodňování infekcí. Rakouský Červený kříž měl k přepravě raněných k dispozici 12 sanitních vlaků po 25 vagonech a 3 nemocniční lodě, které převezly 220 000 raněných vojáků. I místní doprava raněných byla svěřena Červenému kříži, a tak bylo transportováno 7 500 000 pacientů, a to až do prosince 1918.⁵⁶

V Čechách během války Červený kříž spravoval přes 300 nemocnic, ošetřoven a ozdravoven. Na nádražích vypomáhal s občerstvením pro vojáky, kteří tudy byli transportováni dále do nemocnic. Dále pátral po informacích o vojácích, které pak předával jejich rodinám a nemocnicím vypomáhal jak finančně, tak i darováním prádla.⁵⁷

Během první světové války nevypomáhal pouze Červený kříž a jeho spolky, ale velkou zásluhu na pomoci měl i Řád maltézských rytířů, který vznikl jako větev johanitského řádu. Do Čech byl pozván knížetem Vladislavem II. někdy v letech 1158-1169. Maltézský řád se v roce 1530 uchýlil na Maltu, kterou jim věnoval císař Karel V.

Mezi lety 1914-1927 se stal převorem Čech a Rakouska Jan Maxmilián Rudolf hrabě z Hardegu na Glatzu a v Machlande. Hrabě byl komoří, císařský tajný rada a člen panské sněmovny na říšské radě. Během své funkce zažil dvě rány, které postihly nejen jeho, ale celý řád. Jednou z nich byla první světová válka a druhá přišla po roce 1918, kdy se rozpadla monarchie a vzniklo Československo. Po rozpadu Rakousko-Uherska postihla řád pozemková reforma a hospodářská krize, která jej oslabila.

Počátkem války 21. srpna 1914 posílá převor dva vlaky ze Strakonice na jižní frontu. Do konce prosince vyšle dalších šest vlaků, které tam zůstávají až do 31. července 1918. Každý vlak byl vybaven jedním řadovým rytířem, dvěma lékaři, několika desítkami ošetřovatelů a zřízenců, kuchařů a zásobovačů. Během války převezly vlaky 359 945 raněných a nemocných. K dalšímu převozu raněných z frontových linií pořídil řád 20 speciálních automobilů. Lékaři pracující pod řádem provedli 27 163 operací, z toho 17 215 operací v polních nemocnicích. Řád také dohlížel během války na průběh polních nemocnic a lazaretů.⁵⁸

⁵⁶ Švejnoha 2008, s.75-79

⁵⁷ Jiránek 2007, s.350

⁵⁸ BUBEN, Milan. České velkopřevorství řádu maltézských rytířů v dějinách. Praha, 2018, s.119-121. ISBN 978-80-7277-569-9.

Členství u Maltézských a Německých rytířů bylo pro šlechtu jednou z privilegií, které měli. Členové řádu museli doložit původ šestnácti šlechtických předků, aby mohli zasedat v řádové vládě a získávat funkce v řádu. Druhá polovina 19. století měla vliv na oba řády. Válečné konflikty v letech 1859, 1866, 1878, hospodářská krize 1873, přírodní katastrofy a epidemie postihly mnoho lidí a způsobily mezi nimi velkou bídu. V roce 1873 vypukla velká epidemie cholery, která si vyžádala mnoho obětí. První vojenský lazaret maltézského řádu vznikl ještě před vypuknutím Prusko-Rakouské války 15. května 1866. Měl sloužit pro 14 důstojníků a jejich sluhy a 40 členů mužstva a nacházel se v budově někdejšího Emilienhofu ve Vídni. Jedním z tvůrců tohoto lazaretu a členem řádu byl baron Jaromír Mundy, který pocházel z novošlechtické rodiny. Na příkaz otce vstoupil do Rakousko-Uherské armády. V roce 1855 odešel z armády a dal se na lékařské studium. Jeho vojenské zkušenosti a lékařská praxe ho zavedly k péči o raněné. Roku 1866 pomáhá Maltézskému řádu s organizací jejich lazaretu a na jeho doporučení začíná rakouská armáda využívat k odvozu raněných železnici, která postupně nahrazovala koňský potah. Před válkou (1914-1918) bylo pro Maltézský řád vyrobeno několik dalších vlaků, které pak vypomáhaly během války na všech frontách. Mundy vypracoval v roce 1869 směrnice, které se staly závazné pro sanitní službu Maltézského a Německého řádu, a to až do roku 1918.

MUDr Jaromír Mundy byl jmenován v roce 1870 generálním lékařem Maltézského řádu. Po svém jmenování se zúčastnil několika válečných tažení, během nichž pomáhal zajišťovat zdravotní službu. Během srbsko-turecké války (1876-1877) převzal organizaci srbského zdravotnictví, která byla tehdy v úpadku. V době velké východní krize (1875-1878) zajišťoval nejen zdravotní službu v protiturecké koalici, ale vedl a vypomáhal v několika nemocnicích osmanské armády.⁵⁹

⁵⁹ ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha, 2006, s. 256-257. ISBN 80-86781-08-9.

7. Nemocniční síť fungující za první světové války

Základem nemocniční sítě v Rakousko-Uhersku byly posádkové nemocnice, v nichž také sídlily útvary zdravotnické péče. Těchto posádkových nemocnic se na území habsburské monarchie nacházelo 27. Kromě těchto nemocnic existovaly i útvarové nemocnice, které byly zřizovány jako stálé zdravotnické ústavy tam, kde se nacházelo velké množství útvarů, ale kde nebyly žádné posádkové nemocnice. Tyto nemocnice se nacházely například v Českých Budějovicích a v Jičíně.

Marodky byly nemocnice určené pro lehčí případy. Za tímto účelem byly zakládány u menších posádek do 500 mužů. Při pohotovostní přípravě na válku se buď marodky přeměnily na záložní nemocnice, rozpustily nebo se přemístily jinam. Během války byly budovány polní marodky.

Kromě specializovaných nemocnic existovaly také lázeňské ústavy, které sloužily k rekonvalescenci raněných vojáků. Tyto ústavy se většinou nacházely v lázeňských městech a bylo jich 11.

Jedním z hlavních mobilních zdravotnických útvarů byl divizní zdravotnický ústav, který byl budován u každé vojenské jednotky čítající okolo dvacet tisíc vojáků. Jeho hlavním úkolem bylo poskytnutí první pomoci, a poté co nejrychlejším způsobem přepravit raněného z obvaziště do polní nemocnice.

Záložní nemocnice poskytovaly péči o dlouhodobě raněné. Ty se nacházely ve větších městech po celém Rakousko-Uhersku a jejich hlavním úkolem bylo vypomáhat vojenským nemocnicím při velkém počtu raněných, kteří sem byli dopraveni. Kromě toho, že vojenské nemocnice sloužily k ošetření raněných, docházelo zde i k rozřídění pacientů přicházejících z polních nemocnic. Těžce ranění vojáci byli léčeni ve vojenských nemocnicích a případy, jež potřebovaly intenzivní lékařskou péči, byly posílány do záložních nemocnic. Proto musely záložní nemocnice vždy oznamovat vojenským nemocnicím volné kapacity.

Jako přepravní prostředky mezi těmito zdravotními zařízeními sloužily koně. Ty byly využívány především na kratší vzdálenosti. Na delších cestách sloužil k přepravě raněných speciální sanitní vlak, ve kterém měl být přítomen aspoň jeden lékař. Ten se staral o raněné vojáky během jejich cesty do nemocničních zařízení. Na vlakových trasách, kde se koleje

křížily a bylo nutné přestoupit na vlak v jiném směru, aby se ranění dostali do příslušného lékařského zařízení, byly zřizovány zdravotnické zastávky.⁶⁰

I. Zkušenosti zdravotnického ústavu v prvních pěti měsících války

Divizní zdravotnický ústav byl místem, kde se shromažďovali nemocní a ranění s kapacitou do 20 000 mužů. Šest lékařů zde provádělo kromě třídění pacientů, také jejich ošetření natolik, aby ranění vojáci byli schopni další cesty. Lékaři prováděli na místě operativní činnosti jen v naléhavých případech, v kterých by další převoz ohrozil život pacienta.

Zdravotnický personál měl vojenský návod U-16, který jim předepisoval, jak mají léčit různá zranění a kde mají léčbu vykonávat. Lékaři nemohli všem těmto požadavkům vyhovět, jelikož jim na některé zákroky chybělo vybavení. Letní měsíce sebou přinášeli teplo a spoustu much, které bránili udržování aseptického prostředí. Na obvazišti se ranění hromadili, jelikož tzv. stanice pro lehce raněné nebyla uvedena do provozu a nikdo se nepokoušel o její zavedení. Následkem toho bylo, že ve dnech, kdy na obvaziště přivezli velký počet raněných, nebyl ošetřující personál schopen zajistit pravidelnou výměnu obvazů a těžce ranění byli opomíjeni. V té době nebyl dostatek času věnovat se těm, kteří potřebovali dlouhodobé ošetření, ztrácel by se tak čas na léčbu dalšího pacienta. Podle předpisů se měla stanice pro lehce raněné nacházet ve vzdálenosti několika kilometrů od obvaziště. Jelikož toto ustanovení nebylo praktické, neprovádělo se. Nebylo totiž vůbec lehké domluvit se na bitevním poli, kam posílat pacienty s různými druhy zranění, když zrovna probíhal boj, všude se střílelo a nebylo možné se navzájem slyšet.

Nikdo z lékařů nebyl ochoten zde rozdělovat raněné podle závažnosti jejich zranění, jelikož tuto práci považovali za méněcennou. Zbytek zdravotního personálu ji nezvládl vykonávat, kvůli své nevzdělanosti a lhostejnosti. Pomocníci, kteří tuto práci měli zastávat, byli za potřebí k pomoci při obvazování.

Po přivezení raněného do polní nemocnice se občas stávalo, že nebyl po ruce žádný chirurg, který by pacienta ošetřil. Potom tuto práci museli zastávat buď mladí lékaři, kteří nedávno ukončili studium, lázeňští doktoři nebo praktičtí lékaři. Díky tomuto ztrácely polní

⁶⁰ MATĚJČEK, Petr. *První světová válka očima českých lékařů*. Bakalářská práce. Praha, 2012, s. 20-22.

nemocnice důvěru, a proto se různé zákroky prováděly už na obvazišti bez ohledu na předpis U-16.

Zkušenosti z balkánských válek přinesly rozumnější a rychlejší metody ošetření lebky než dříve. Trepanace by se u divizního ústavu neměla provádět pro nedostatek potřebných nástrojů. Několik pacientů, kteří měli poranění hlavy a prošli léčbou Dr. Ch. Matyáše se po operaci zotavovali dobře. Na nějakou dobu museli zůstat v klidu, a když už byl převoz možný, byli pacienti přesunuti dále.

Způsob léčení břišního poranění byl jedním z nejsložitějších v této době. U některých pacientů, kteří měli břišní poranění, probíhaly první 2 až 3 dny v klidu, ale poté se začaly objevovat příznaky peritonitidy⁶¹ a následovala smrt. Vinu na tom nesli ranění vojáci i zdravotnický personál. Většina z nich si neuvědomovala, že břišní poranění sebou nese vážná rizika. Ty se daly předcházet klidem na lůžku a úplným hladověním. Občas se přihodilo, že i přes zákaz lékaře si takovíto pacienti s poraněním břicha dali jídlo od svých přátel. U takovýchto případů se pak objevoval zánět pobřišnice. Někteří pacienti s tímto poraněním nemohli být zachráněni, a to nejen kvůli nedostatku času, ale i pozdní dopravě a pokročilým příznakům. Pacient s tímto zraněním mohl zemřít na cestě, která byla neschůdná a trvala i několik hodin.

Sádrový obvaz byl jedním z nejlepších transportních obvazů používaný na zlomeniny, který zajistil dostatečně bezbolestnou cestu. Pokud hotová sádrová obinadla nebyla dobře uchovaná, tak je už nebylo možné použít. Lékaři využívali sádrové obvazy i v případě stehenních zlomenin, u kterých byl možný výskyt hematomu a infekce. Během dalších transportů nebyly tyto obvazy měněny a tím docházelo k prosáknutí obvazu hnisem. Často se stávalo, že během války nebyl dostatek sádrových obvazů nebo kvůli velkému počtu raněných nebyl čas se zabývat tímto druhem ošetření. V takovýchto chvílích se používaly provizorní obvazy s plechovou dlahou. Pokud vojáci v boji utrpěli vážné vnitřní zlomeniny, mohla tato zranění vést k roztržení měkkých tkání, kvůli ostrým úlomkům kostí z těchto zlomenin.

V zimních měsících se očekávalo zvýšení počtu lidí s příznaky nachlazení. To mohlo být způsobeno pobytem vojáků v zákopech, mokru, mrazu a větru. Mnohdy stačilo sníst studenou polévku, aby člověk nastydl. Nastuzení mohlo vést k onemocnění střevního traktu. Vojáci byli nabádáni, aby předcházeli nastuzení tím, že budou používat břišní pásy, které je budou chránit před chladem.

⁶¹ peritonitida je zánět pobřišnice

V době, kdy začaly převládat poziční boje, začalo docházet vojenské správě a zdravotníkům, že nemají dostatek dopravních prostředků pro přepravu těžce raněných. V té době byl už i Habart přesvědčen, že o osudu pacienta nerozhoduje jen první obvaz, ale především jeho transport do nemocnice. I přesto, že někteří vojáci potřebovali kvůli svému zranění stabilizovanou polohu a správnou manipulaci, tak se je ostatní zdraví vojáci a lékaři snažili, jakkoliv dopravit mimo bitevní pole dále na obvaziště.

Ranění pacienti byli přepravováni na obyčejných vozech buď v leže nebo v sedě několik hodin nebo dokonce dní. Divizní zdravotní ústavy byly pohyblivými zdravotními centry, které musely být v krátké vzdálenosti od bitevního pole. V případě přesunu ústavu v závislosti na posunu bojiště, musely být přítomní ranění vojáci vždy přepraveni do jiného zdravotnického zařízení.

Kvůli špatné organizaci bylo zapotřebí vytvořit nové vojenské lékařské zřízení, které by zajišťovalo rychlý převoz raněných, kteří by to nejvíce potřebovali a u nichž byla nutná operace. Tito ranění by byli převáženi moderními dopravními prostředky. Pro pacienty s vážným poraněním hlavy, břicha a hrudi, kteří by transport nemuseli přežít, byla zřízena poblíž válečného pole sběrná stanice. Stabilně by tu pracovali lékaři a zdravotnický personál i přes vážná nebezpečí. Pacienti by pomocí speciálních zdravotnických dopravních oddílů byli odvázeni z bitevního pole do vzdálených nemocnic, kde by měli větší pohodlí a klid. Takováto zařízení by měla mít lepší zdravotnický personál, materiál a vyškolené chirurgy. Pokud by byl pacient v tomto zařízení dobře ošetřen a měl by klid, potom by nijak neškodila déle trávající doprava.

Ústav zdravotní divize by mohl být upravený do menších rozměrů, aby nebyl tak pomalý. Občas se stávalo, že zdravotní divize nestíhaly své příslušné oddíly, kvůli špatným cestám. Těžce ranění, kteří by potřebovali operaci, by byli díky těmto nově upraveným divizím rychleji přepraveni i na delší vzdálenosti. Pomocí tohoto by se také snížil počet případů, v kterých pozdní doprava zavinila smrt nebo došlo u pacienta k rychlému provizornímu zákroku, jež mohl být nahrazen definitivním ošetřením.

Jelikož rakouská armáda neměla dostatek dopravních prostředků, byly v posledních měsících zavedeny tzv. chirurgické skupiny. Byly to rychle se pohybující útvary, které byly dobře vybaveny lékařským personálem a materiálem.⁶²

⁶²MATYÁŠ, Ch. Ze zkušenosti zdravotního ústavu pěší divize za prvních pět měsíců válečných. In *Časopis lékařů českých* 17. roč. 54, 1915, s. 541-543. ISSN 0008-7335.

II. Příhody lékařů z válek

Lékaři pracující poblíž válečného pole to neměli vůbec lehké. Operovali dnem i nocí téměř bez oddechu, za nevhodných a nepříznivých podmínek s nedostatečným zdravotnickým materiálem. Lékařům hrozilo během jejich práce zajetí nebo smrt.

Z první světové války se nám dochovali úryvky z dopisů říšskoněmeckých polních lékařů. Těmito dopisy přispěl dr. Ant. Wiesner do *Časopisu lékařů českých*.⁶³

a) Lazaret přechází do nepřátelských rukou

Generální lékař profesor Klaussner píše ve svém dopise o vykonané práci mezi 8. až 28. srpnem. Líčí zde, jak polní lazarety přecházejí z ruky do ruky a jak přišel do jedno takové ho lazaretu v 1 hodinu v ráno. Po příchodu přebírá lazaret, který byl do té doby pečlivě zpravován civilními lékaři. S pomocí dvou sester a vlastního zdravotnického personálu zřídili druhý operační sál. Mezi 12. až 14. srpnem zde ošetřili okolo 1500 raněných.

Již před příchodem Klaussnera a jeho personálu byly místnosti silně obsazeny pacienti a k tomu všemu přicházely několikrát denně transporty dalších raněných. Dlouho do noci obvazovali a operovali. Během toho se snažili transportovat raněné, kteří byli schopní cesty, aby tak vytvořili dost místa na nově příchozí. Ošetření velkého počtu raněných v co nejkratší době a za nepříznivých podmínek byla pro lékaře těžkou zkouškou jak ve vytrvalosti, obětavosti tak i ve zvládnání stresu.

Jednoho dne přišel rozkaz, a tak se Klaussner a jeho kolegové museli přesunout dál. Dvacátého druhého srpna se přesunuli do blíže neurčeného města, které zatím bylo obsazeno Francouzi a později vyklizeno.⁶⁴ Zde převzali generální lékař Klaussner a jeho lidé posádkovou nemocnici, ve které ošetřovali francouzští lékaři. Lazaret byl v době příjezdu v hrozných podmínkách. Síně byly obsazeny velkým počtem raněných, kteří leželi na chodbách na pláštích a slámě. Z pokojů a chodeb byl cítit nepříjemný zápach, způsobený špinavým prostředím, krvavým oblečením, hnisajícími ránami, močí a výkaly, které se nacházely všude. Bylo zde možno vidět i špatné ošetření střelné rány v končetině pomocí dlahového obvazu. Během dvou

⁶³ WIESNER, Ant. Dojmy a příhody lékařů ve válce. In *Časopis lékařů českých* 43, roč. 53, 1914, s. 1341. ISSN 0008-7335.

⁶⁴ autor tohoto článku neuvádí žádné názvy měst, obcí a vesnic. Nevím přesně z jakého důvodu, ale prostě zde nejsou žádná jména míst, kde se zrovna kam se jednotky přesouvaly

dnů se podařilo zdravotnímu personálu přeměnit tyto nevhodné podmínky nemocnice na poměrně správně hygienicky zřízený lazaret, ve kterém bylo možné opět pracovat. Ranění Francouzi, kteří tu již leželi, děkovali Klausnerovi a jeho lidem za jejich obětavou práci a péči.⁶⁵

b) Přepadení a příhody zdravotnického personálu a raněných

Podlékař C. Thomalla 20. srpna postupuje se svým lékařským personálem dál až za nepřátelskou hranici, kde se druhého dne ocitá uprostřed boje. Ve vesnici B. zřizují oddílové obvaziště, kam přicházejí vypomáhat místní ženy napájet raněné a kde také byly téměř všechny domy zavřeny a zabeďněny. Proto bylo nutné vylomit bednění u jedné stodoly, aby tam poté mohli uložit raněné vojáky.

Thomalla byl odvolán kvůli těžce raněnému vojákovu přímo na bojiště. Cestou zahlédl šikovatele, který stál u těžce raněného důstojníka, od nějž poblíž ležela mrtvola zastřelené ženy. Ta byla zastřelena šikovatelem během toho, co se snažila okrást zraněného důstojníka. Poté co Thomall ošetřil setníka, ke kterému byl povolán, se vrátil do vesnice. Na zpáteční cestě zahlédl, jak z lesíka vybíhalo několik setnin, které byly pronásledovány nepřátelským dělostřelectvem. Po návrtu do vesnice uviděl okna a dveře domů otevřené a na ulici stát muže, kteří stříleli po jeho lidech a spolupracovnících. Ti se snažili odvést raněné pryč z místa střelby. Během tohoto večera byli zabiti dva nosiči raněných i přesto, že měli na rameni pásku s červeným křížem.

Téhož večera musela zdravotní skupina doktora Thomalla a pacienti obvaziště ustoupit se setninami z vesnice. Po cestě se personál snažil ošetřovat raněné na vozech při slabém světle svíček. Během cesty byly ustupující jednotky přepadeny a skupina doktora Thomalla byla nucena zastavit a skrýt se. Německým jednotkám se podařilo útočníky zahnat a zdravotníci mohli dále pokračovat v cestě.

Jeden raněný voják vyprávěl Thomallovi, jak byl na cestě od svého oddílu na obvaziště přepaden. Obklopili ho ozbrojení civilisté, z nichž mu jeden mířil puškou na hlavu. Voják na obranu zvedl ruce vzhůru, a tak ho civilisté nechali žít, ale vynahradili si to tím, že mu prošacovali všechny kapsy a okradli ho o jeho věci.

⁶⁵ Wiesner 1914, s. 1342-1343.

Během jedné bitvy, kde postupně Francouzi ustupovali, začali střílet do německých nosičů, kteří zachraňovali jejich raněné vojáky ležící před německými příkopy. Francouzští ranění vojáci byli pak vraceni zpátky ke svému pluku pomocí francouzských zajatců. Druhý den po této bitvě byl na poli nalezen voják, který měl prostřelenou nohu, velkou bouli na hlavě a dva rozdrčené prsty. Ošetřovatelům pověděl, že Francouzi, kteří prohledávali pole utloukli každého německého vojáka pažbou zbraně do hlavy. Poté co došli k němu, se snažil před zbraní bránit hlavu rukou. Do této situace včas vstoupil duchovní, který domlouval francouzskému důstojníkovi, aby raněného vojáka ušetřil.⁶⁶

⁶⁶ WIESNER, Ant. Dojmy a příhody lékařů ve válce. In *Časopis lékařů českých* 45, roč. 53, 1914, s. 1408-1409. ISSN 0008-7335.

8. Dějiny lazaretu

Zámecký lazaret byl otevřen 25. září roku 1914. Zřídily jej pod záštitou Maltéžského řádu majitelky pohledského panství kněžna Eduardina Khevenhüllerová-Metsch a její mladší sestra hraběnka Klotilda Vilhelmína Festeticsová. Lazaret byl schopen pojmout nanejvýš 25 pacientů. To nám dokládá jeden z dopisů, který byl podepsán pětadvaceti vojáky léčených v lazaretu. Kromě toho dopisy předkládají, že v lazaretu nepobývali jen vojáci z Rakousko-Uherské armády, ale byli tu léčeni i vojáci z Itálie a Krymu.⁶⁷

Prostory, které byly využívány pro potřeby lazaretu, se nacházely v první patře v západním křídle. (viz. příloha obrázek č.1) Místnosti v této části zámku byly uvolněny a upraveny pro pacienty. Těžké koberce a filigránský nábytek, které zdobily pokoje a chodby, byly nahrazeny lůžky a nemocničním zařízením. Jedinými předměty, které zde zůstaly, byly lenošky a fautelly. Místnosti ztratily svůj původní účel a upravily se k potřebě pacientů a zdravotního personálu. Jedna z ložnic, kde spávali hosté, se proměnila v ordinaci síň. Zde doktor Šubrt za pomoci paní kněžny a dvou řádových sester převazovaly, vymývaly a ošetřovaly raněné vojáky. Místnost, kde se kdysi šlechta scházela k zábavě, se změnila na jídelnu, ve které ranění vojáci jedli. To vše se dovídáme z článků místních novin. Ty popisovaly vzhled lazaretu v zámeckých prostorách a stručný každodenní život vojáků.⁶⁸

I. Majitelky pohledského zámku

a) Kněžna Eduardina Khevenhüllerová – Metsch

Eduardina Khevenhüllerová – Metsch byla dcerou hraběte Eduarda Clam-Gallase (1805-1891) a hraběnky Klotildy Clam – Gallasové (1828-1899) rozené Ditrichsteinové. Narodila se 3. listopadu 1851 jako nejstarší ze tří dětí. Sedmnáctého června 1871 se provdala za knížete Jana Karla Khevenhüllera-Metsch, který se jmenoval Johannes Franz Karl Eduard Joseph Nemesius Maria. Byl to rakouský šlechtic a v druhé polovině 19. století se stal poslancem Říšské rady. Eduardina Khevenhüllerová byla palácovou dámou, členkou řádu Hvězdového kříže a čestnou členkou Maltéžského řádu. Po matčině smrti se začaly se sestrou

⁶⁷ ZAJÍC, Radek. Historický vývoj obce. In. Katalog:750 let obce Pohled. s. 38-42

⁶⁸ Sázavan, 10.10. 1914, roč. 3, č.5.

Klotildou Festicovou starat o pohledské panství. Eduardina zemřela 2. srpna 1925 během svého pobytu na Jadranském pobřeží v Opatiji.⁶⁹

b) Hraběnka Klotilda Vilhelmína Festeticsová

Klotilda Vilhelmína Festeticsová byla dcerou hraběte Eduarda Clam-Gallase (1805-1891) a hraběnky Klotildy Clam-Gallasové (1828-1899) rozené Ditrichsteinové. Narodila se 5. září 1859 jako nejmladší ze tří dětí. Desátého ledna 1880 se provdala za maďarského šlechtice Kálmána Antala Festeticse z Tolné. Byl císařsko-královským komořím. Jako její sestra byla Klotilda palácovou dámou císařovny, členkou řádu Hvězdového kříže, čestnou členkou Maltézského řádu a patronkou mnoha různých dobročinných ústavů. Po smrti rodičů zdědily obě sestry velkostatek Žďár na Sázavou-Nové Veselí a Vojnův Městec a velkostatek Polná-Přibyslav a Pohled. Klotilda byla majitelkou těchto dvou velkostatků do roku 1938, kdy vykoupila Žďár nad Sázavou a oddělila ho od pohledského velkostatku dědička její sestry Eduardina-Eleonora Kinská. Klotildě zůstal pohledský velkostatek do roku 1945, kdy byl zkonfiskován. Zemřela ve Vídni 8. listopadu 1947.⁷⁰

II. Účty lazaretu

Účty lazaretu, ze kterých čerpám informace obsažené v následující části bakalářské práce, se nacházejí v Moravském zemském archivu v Brně. Spadají do fondu Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, kde jsou uloženy v kartonu s číslem 57. Tam jsou uloženy čtyři účetní „knihy“ zaznamenávající hospodaření zámeckého lazaretu mezi lety 1914 až 1917. Účetní kniha z posledního roku války se buď nedochovala, nebo nebyla vůbec vytvořena. Z tohoto roku se nám dochovaly pouze jednotlivé účetní záznamy. Z toho můžeme usoudit, že lazaret fungoval i během roku 1918, ale přesně nevíme, kdy byl lazaret uzavřen natrvalo.

Účty jsou zaznamenávány pouze po dobu fungování lazaretu. Ten byl v zámeckých prostorách otevřen 25. září 1914. Lazaret fungoval pouze v letních a částečně i v podzimních

⁶⁹Moravský zemský archiv. Inventární kniha fondu: Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, s.1-3,

⁷⁰ Tamtéž, s. 1-3

měsících. Na zimu byl lazaret zavírán, jelikož zámek nebylo možné celý vytopit. Proto také nemáme z těchto období žádné účty.

Účty z roku 1914 se dochovaly v podobě slabého sešitu, který neměl žádné tvrdé desky. Proto byl v archivu vložen do účetní knihy z roku 1915. Účty z roku 1914 začínají srpnem. V něm jsou zapsány tři kategorie, pod kterými jsou rozděleny předměty podle jejich využití. První kategorie je nazvána jako nové akvizice, druhá je pojmenovaná jako spropitné a třetí tabák. Stejným způsobem jsou členěny i další tři měsíce.

Měsíc září začíná záznamy vkladů peněz do tohoto období. Na další straně jsou rozepsané skupiny jako plat, kuchyně, nápoje, nové akvizice, tabák, pošta, cestovní náklady, doprava a různé. Pod každou touto skupinou jsou rozepsané věci, které byly nakoupeny. Takto vypadá většina účtu až na některé výjimky. Účetní kniha z roku 1917 se bohužel nedala přečíst do konce, jelikož byla poničena a její stránky byly slepené k sobě. Tato účetní kniha nebyla rozčleněna jako ostatní z let 1914-1916.⁷¹

Na začátku každého měsíce, tedy kromě měsíců v roce 1914, jsou záznamy vkladů peněz na fungování lazaretu. Peníze vkládaly majitelky zámku ze svých vlastních financí. Peníze byly také vkládané z prodeje přebytečných nebo již nevyužitelných potravin, jako byly brambory nebo mák.

Srpnové účty nejsou tak rozsáhlé jako následující měsíce. V tomto období nakupovali například jen několik metrů jemného plátna, dvanáct párů příborů a pět tisíc papírových ubrousků. Dále zakoupili 250 paklů tabáku. Nevíme přesně, kolik pacientu přijal lazaret hned při svém otevření, ale můžeme předpokládat, že se pomalu chystaly na jeho otevření.

Pomocí záznamu výplatních částek víme, že na úplném začátku otevření lazaretu zde pracovali paní kuchařka Javornigová, dále jistý Malek (bez určení profese), správce zámku a domovnice. V říjnu se zámecký personál rozrostl o tři nové zaměstnance; o kuchaře Steinmüllera, sluhu a kuchyňského pomocníka. V následujícím měsíci přibudou na výplatních účtech další osoby pracující pro lazaret, kterými jsou sluha a dvě řádové sestry Emanuela a Josefína. Takovéto pracovní uskupení je až do konce listopadu roku 1914, kdy je lazaret na zimní měsíce uzavřen.

V květnu roku 1915 se lazaret opět otevřel a byli zaměstnáni sluha, kuchyňský pomocník a správce. Nově byl přijat kuchař Ressel a ošetřovatelka Johanna. Tito zaměstnanci

⁷¹ Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, inv. č. 545, karton 57, folie 446-599.

tu pracují až do října, kdy je opět lazaret uzavřen. V tomto roce již není zaměstnán kuchař Steinmüller ani kuchařka Javornigová.

V posledním jarním měsíci roku 1916 je lazaret znovu zprovozněn a jeho pracovníci jsou kuchař, správce, kuchařský pomocník, služebná a řádová sestra. Z červnových záznamů víme, že do zámku chodí pracovat ošetřovatelka jménem Hyacintha a od srpna je tu zaměstnán i zedník. Toto seskupení funguje až do října. Účty z roku 1917 se nedochovaly celé, jak již zmiňuji výše. Známe jen první dva měsíce červen a červenec, ze kterých bylo možné zjistit, že zde pracovali kuchař, správce a kuchyňský pomocník. Z účetních záznamů s názvem spropitné zjistíme, že v zámku vypomáhal v některých měsících i kočí, který přivážel vojáky do lazaretu. Ve výplatních záznamech ani jinde v účtech nejsou informace o pracovní činnosti doktora Eduarda Šubrtu, který denně dojížděl do lazaretu z Havlíčkova Brodu. Tuto informaci se dovídáme z obecní kroniky, ve které jsou ústřižky místních novin.

V prvních třech měsících otevření se platy každý měsíc liší. Největší plat měly kuchařka, kuchař a řádová sestra. Mzda zaměstnanců se v následujících dvou letech u ošetřovatelky a kuchaře o něco sníží, ale u ostatních zaměstnanců zůstane plat téměř stejný a takovýto stav zůstává až do října roku 1916.

Záznamy potravin tvoří velkou část účtů. Zakoupené potraviny sloužily buď k přípravě jídla, uskladnění, nebo jen jako pochutina. Jednou z položek, která se tu objevuje nejčastěji, je maso. V některých měsících je druh a množství masa blíže určeno a u jiných zase ne. V prvních třech měsících fungování lazaretu, bylo uhrazeno za neurčené maso 1623 korun. Z účtu se dozvíme, že se na zámecký stůl dostalo například vepřové, srnčí, jelení maso, zajíci, koroptve, kuřata, tetřevy, husy a klobásy. V letech 1915 a 1916 se účty za maso objevují v každém měsíci. Zato rok 1917 nezaznamenal žádné nákupy masa. Jedním z důvodů mohlo být, že tyto záznamy byly na poškozených stránkách. Hraběnka nakupovala maso od dvou řezníků, pana Pařila a Neumanna, a od lesního správce Saara nakupovala zvěř. Od něj odkupovala i ryby, které byly začleněny do jídelníčku. Ryby bylo možné podávat k jídlu například během postního období. Od pana Pařila nekupovala hraběnka jen maso, ale i sádlo, které bylo podáváno vojákům namazané na chlebu místo másla. Sádlo totiž obsahuje velký počet kalorií.

Největší nákupy masa byly v prvních dvou letech. Především rok 1915 byl bohatý na zvěř, jako byly srnčí, jelení, bažanti, koroptve a zajíci. Ty se dostávaly na zámecký stůl od července do září. Kromě zvěřiny nakupovali i maso u řezníka. Rok 1916 byl oproti minulému

o něco chudší, objevují se zde také nákupy zvěře a masa od řezníků, ale již ne v takové míře jako předešlý rok.

Další důležitou potravinu v účtech tvořily obiloviny. Obilniny byly jednou ze základních potravin a byly mnohokrát levnější než maso a ryby, proto si ho mohli dovolit i lidé z nižších vrstev. Obiloviny byly důležitou složkou v potravě a ceněné pro vysoký počet kalorií.⁷² Válka způsobila zvýšení ceny osiva a umělých hnojiv, jelikož před ní byly tyto suroviny z velké části dováženy. Jejich průměrná cena se v roce 1915 ztrojnásobila a cena osiva se v roce 1918 vyšplhala na osminásobek ceny na počátku války.⁷³ I přes to se v účtech objevují různé druhy obilovin, například pšenice, ječmen, oves a proso. Mouky tvořené z těchto obilovin byly do lazaretu taktéž dováženy. Ty se mohly využívat k přípravě veškerého pečiva, knedlíků, noků palačinek, lívanců, smetanových omáček či polévek s jíškovým základem.⁷⁴ Včetně toho, že si v kuchyni mohlo upéct jakékoliv pečivo, nakupovali ho i u pekaře. K přípravě chlebů se v našem prostředí užívala především žitná mouka.⁷⁵ Z chlebového těsta se mohly péct i pochoutky plněné různým sušeným ovocem, mákem nebo ořechy,⁷⁶ které se objevují v účtech z října roku 1915.

Mouka byla nakupována do lazaretu od října roku 1914 i po celý rok 1915, kde se objevují i nákupy obilovin, kterých není tolik jako mouky. V roce 1916 je více záznamů obilovin oproti předešlému roku. Bylo totiž lepší skladovat po delší dobu obiloviny než samotnou mouku. Ta se mohla časem znehodnotit.

Čerstvé ovoce se zde objevuje častěji. Mohlo být přidáváno do ovocných koláčů nebo k dochucení ovesných a krupicových kaší. Kromě toho posloužilo k přípravě marmelád, povidel nebo je mohli zkrátka jen zavařit. Většina ovoce pocházela z našeho prostředí. Například jablka, švestky, ale objevily se tu výjimečně i plodiny, které u nás obvykle nerostou. Z květnových účtů roku 1915 se dovíme, že nakoupili citrony a pomeranče. Nevíme sice množství, ale podle ceny můžeme usoudit, že jich nebylo mnoho.

⁷² LENDEROVÁ, Milena-DOUŠOVÁ, Hana-JIRÁNEK, Tomáš. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století*. Pardubice, 2001, s. 133. ISBN 80-7194-414-9.

⁷³ Šedivý 2001, s. 229.

⁷⁴ EDLIČKOVÁ, Blanka, Milena LENDEROVÁ, Miroslav KOUBA a Ivo ŘÍHA. *Krajiny prostřených i prázdných stolů*. Pardubice, 2016, s. 219. ISBN 978-80-7560-026-4.

⁷⁵ Lenderová, Doušová, Jiránek 2001, s. 133.

⁷⁶ LENDEROVÁ, Milena-JIRÁNEK, Tomáš-MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. s. 121. ISBN 978-80-246-1683-4.

V době, kdy nebyl dostatek pečiva mohli vojáci v lazaretu místo toho jíst suchary, které jsou též vyráběny z mouky a soli. Pro jejich dlouhou trvanlivost byly vhodnou surovinou k uskladnění během války.

Zelenina je v účtech uváděna podobně jako ovoce, u kterého není uveden druh a množství. Můžeme opět předpokládat, že nakoupená zelenina pocházela z našeho prostředí. U některých záznamu máme přesný název zeleniny, jež byla do lazaretu zakoupena. Z těchto zdrojů víme, že se na zámecký stůl dostalo například zelí, rajčata, nakládané okurky, cibule a kukuřice. Okurky, rajčata a kukuřice se objevují v účtech pouze jednou nebo dvakrát.

Luštěniny byly další položkou, která byla začleněna v účtech. Ty zahrnovaly hrách, fazole a zelené fazolky, které mohly tvořit přílohu nebo samostatné jídlo, jako například kaše.

Brambory byly též jednou z důležitých a častých položek v kuchyňských účtech. Záznamy o jejich koupi jsou z podzimních měsíců v letech 1914-1916 a v červnu roku 1917. Nakupují je od pana Bauera, místního majitele statku a provozovatele druhého lazaretu v obci, od pana Pařila, Blažka z Přibyslavy a od správce, který se staral o zámek.

Dalšími důležitými produkty, jaké se objevovaly v účtech byly mléko a mléčné výrobky. Byly dováženy od různých prodejců. Například mléko a smetanu nakupovali u pana Bauera a máslo a smetanu brali od paní Rottové. Výjimečně se v účtech objevují sýry, a to například ementálský.

Zpestřit jídelníček v lazaretu si mohli těstovinami, které se v účtech objevují pouze třikrát. Dále zakoupili v květnu 1915 3 kg čokolády a v květnu 1916 si nechali dovést neurčité množství čokolády a kompotu.

Jakékoliv jídlo a nápoje mohli v kuchyni dochucovat pomocí cukru, soli, maggi a dalšího uvedeného, ale nejmenovaného koření. Nejvíce zakoupenou surovinou v účtech byl cukr ten mohl sloužit na oslazení čaje či kávy nebo jen jako surovina k pečení.

Některé záznamy v kuchyňských účtech z let 1915 a 1916 obsahují pouze jméno prodejce. Tedy v těchto případech jistě nevíme, za co byla daná částka utracena. Objevují se zde jména jako je pan Pařil a Neumann. Ti, jak víme z jiných záznamu byli řezníci, od kterých se nakupovalo maso. Další osobou, která je tu uvedena jen jménem a bez určení zboží je pan Bauer. O něm víme, že to byl vlastník místního statku, od kterého kněžna nakupovala různé potraviny, jež jsou blíže popsány v jiných měsících. Nakonec se tu objevují v účtech i zahradník Král a občas i jeho žena. Ti se museli starat o zámecký park, ale není zde uvedeno, co přesně vykonávali.

Voda byla již v této době dostupná a zdravotně nezávadná. Kromě ní se pilo pivo, víno a různé druhy pálenek.⁷⁷ Do lazaretu se ve velkém množství dováželo především pivo. To bylo většinou dováženo z pivovarů v Německém Brodu. Během války trpělo pivovarnictví pro velký nedostatek surovin, hlavně ječmenného sladu. Od roku 1916 až do roku 1917 se produkce piva snížila na 35 %, 25 %, 6 % a poté na 8 % množství vyrobeného o pět let dříve.⁷⁸

V letech 1914, 1915 a 1916 bylo pivo dováženo každý měsíc. Pacienti a služebnictvo popíjeli pivo během jídla nebo si ho mohli dát jen tak na chuť. Pivo je považováno za výživný nápoj a slouží k lepšímu trávení.⁷⁹ Kromě něho bylo dováženo do zámku například Dalmatské, Bordeauxské nebo nejmenované víno. Tento nápoj byl spíše symbolem výjimečnosti a mohl být využíván jen ve zvláštních situacích. Navíc se víno považovalo za léčebný prostředek. Další alkoholický nápoj, který zpestřil květnové účty roku 1915 byl koňak. Kromě alkoholických nápojů byla do zámku dovážena minerální voda a dále káva a její náhražky jako pochutiny. Původní zemí odkud káva pochází je Arábie. Pomocí Arabů se káva dostává do Cařihradu odkud se dál šíří koncem 16. století do Benátek a pak dále do Evropy. Koncem 18. století se káva stává v českých zemích velmi oblíbeným nápojem natolik, že ho pijí i v měšťanských rodinách. Pila se buď k snídani či ke svačině. Kromě kávových zrn se začaly využívat i kávové náhražky z cikorie, ječmene a žita.⁸⁰ Další pochutinou, která se objevuje v účtech, je čaj. Ten byl od konce 17. století dovážen z Číny, kde se pěstoval.

Základní hygienické návyky byly v lazaretu pro pacienty zajišťovány různými prostředky; praním prádla, stříháním vlasů a vousů a koupelí. Kromě toho se starali i o jejich ošacení nákupem nového prádla a bot. Již od října roku 1914 s výjimkou jednoho měsíce, kterým byl listopad tohoto roku, posílali následující dva roky špinavé prádlo na vyprání do tří prádelen. Od 90. let 19. století usnadňovali praní prádla mechanické “prací stroje“, které ojediněle pronikaly do domácností. Kromě domácích prádelen existovaly už i veřejné prádelny, které byly vybaveny “pracími stroji“ na mandlování, ždímání a máchání prádla, a sušírny.⁸¹ Prádlo bylo podle účtů posíláno pradelnám Filingerové, Harthové a Sieberbürgerinové. U nich bylo prádlo práno každý měsíc různě dlouhou dobu v rozmezí 23 až 29 dnů. V roce 1915 si pradelny účtovaly za jeden den své práce 1 korunu a 40 haléřů a o rok později se cena zvýšila na 1 korunu a 80 haléřů za den. V některých měsících si pradelny účtují více za přesčasy a za množství

⁷⁷ Lenderová, Doušová, Jiránek 2001, s. 134-135

⁷⁸ Šedivý 2001, s. 227

⁷⁹ Lenderová, Jiránek, Macková 2009, s. 125

⁸⁰ Lenderová, Doušová, Jiránek 2001, s. 133.

⁸¹ Lenderová, Jiránek, Macková 2009, s. 89

prádla. V účtech se objevují i nákupy mazlavého a obyčejného mýdla, které mohlo sloužit k základním hygienickým potřebám.

Dalším bodem osobní hygieny je péče o vousy a vlasy, která po dlouhou dobu byla na nízké úrovni. Již v 19. století po napoleonských válkách skončilo období nošení dlouhých vlasů a muži začali nosit kratší, které byly na údržbu lehčí. Vousy byly tzv. okrasou mužů a v druhé polovině 19. století se do módy dostává plnovous s různými délkami.⁸² Na počátku války si vojáci museli oholit své upravené vousy, proto aby těsnění plynových masek mohla správně fungovat. Během války bylo pouze povoleno nošení kníru, ale to představovalo velké privilegium.⁸³ Stříhání vlasů a vousu bylo v lazaretu pro vojáky zajišťováno kadeřníkem a holičem panem Hykyšem. První stříhání a holení je zaznamenáno v listopadu roku 1914. Další pak jsou v červnu, září, říjnu roku 1915 a červnu, srpnu a září roku 1916. Tyto pravidelné návštěvy poukazují na péči a starost hraběnky a kněžny o vojáky. Kromě péče o vlasy a vousy se vojáci starali i o ústní hygienu pomocí zubních potřeb. Od konce 19. století se v Drážďanech vyráběla ústní voda Odol a na počátku 20. století se začala uplatňovat zubní pasta.⁸⁴

Vojáci v lazaretu potřebovali během svého pobytu kromě hygienických potřeb i nové prádlo a boty. Ponožky, papuče a boty byly jedněmi z nejčastěji nakupovanými položkami v účtech. Dále od hraběnky dostávali i další části oblečení jako byly košile, trička, noční košile a kalhoty. Hraběnka se v tomto ohledu starala i o své zaměstnance. Nakupovala například prádlo služebnictvu, rukavice pro šoféra a operační plášť pro doktora Šubrtu. V účtech se objevují nákupy několika kusů jemného plátna, flanelu, voskovaného plátna a dalších látek, které mohly být použity na ušití oblečení nebo ubrusů. Na počátku otevření lazaretu je možné vidět záznam nákupu několika kusů látek a o něco níže je informace o zakázce na ušití prádla za 10 korun a 76 haléřů. V účtech jsou dále vidět i nákupy přístroje na filcování a šicího příslušenství. To by mohlo znamenat, že v lazaretu mohli provádět drobné opravy nebo úpravy na prádle.

Osvětlení bylo v lazaretu zajištěno pomocí svíček a lamp. V účtech ze září a října roku 1914 jsou pouze záznamy o nákupu 7 lamp, ale žádných svíček ani petroleje. Ty se pak objevují v účtech let 1915-1917, ale nákupy nejsou pravidelné. Kromě obyčejných svíček se tu objevují lustrové svíčky. Je tedy jasné že v zámku nebylo využito elektrické osvětlení.

V zámeckých prostorách se vytápělo v kamnech buď palivovým dřívím nebo uhlím. Z prvního roku fungování lazaretu nemáme žádné záznamy o nákupu dřeva ani uhlí. Můžeme

⁸² Lenderová, Doušová, Jiránek 2001, s. 92

⁸³ DUBOVÁ, Diana. *Sociální významy vousů u mužů*. Bakalářská práce, 2015. s.20

⁸⁴ Lenderová, Doušová, Jiránek 2001, s. 92

se tedy domnívat, že měli nějaké dřevo nebo uhlí v zásobě. Lazaret byl totiž uzavřen až v listopadu, a to už v zámeckých prostorách musela být zima. V následujícím roce začínají v zámku vytápět od září do října. V září na podpal využívají dříví a v říjnu již topí uhlím. V roce 1916 si v červnu nechávají dovézt na zátop jeden vagon uhlí a palivové dříví. V červenci a v srpnu zatápí již jen dřevem a od září do října si nechávají poslat kromě dřeva i uhlí. V červnu roku 1917 jsou opět záznamy nákupu dříví a dále je tu informace o výplatě správce zámku za štípání dříví. Uhlí bylo jednou z nejdražších položek v účtech a v roce 1916 utratily za jeden vagon a 2 705 kg uhlí 455 korun. Těžba uhlí a železné rudy v Předlitavsku se mezi lety 1916 a 1917 zhoršila a nedosahovala takového objemu jako v roce 1913. Jedním z důvodů poklesu byl nedostatek přepravních železničních prostředků. Zahraniční obchod s uhlím byl dalším důvodem, který ovlivnil tehdejší situaci.⁸⁵

Lazaret sloužil pro vojáky spíše jako rekonvalescenční zařízení než jako nemocnice. Přesto byly zámecké prostory v západním křídle poupraveny a vybaveny zařízením pro potřeby pacientů lazaretu, jak je už zmíněno výše. Pokoje pro pacienty byly vybaveny kovovými lůžky a koberci. Kromě vybavení pokojů se do lazaretu nakupovaly i chirurgické nástroje jako například anatomická pinzeta, háčková pinzeta a obvazové nůžky. K ošetření zranění bylo potřeba zdravotního materiálu, který byl pro lazaret zajišťován ve formě nákupu gázy, kaliky, organtýnu, vaty, gumových rukavic a leukoplasti. V každém měsíci mezi lety 1915 až 1916 jsou v účtech záznamy léků, ale není u nich jasně určeno množství a k čemu přesně sloužily. Po celou dobu fungování lazaretu byl nakoupen jeden invalidní vozík, špitální oděv pro lékaře nebo zdravotní sestry, 13 oděvů pro pacienty a nemocniční nádobí.

Podle výše uvedeného materiálu muselo v lazaretu docházet k ošetření i vážnějších poranění. Z obecní kroniky se dovíme, že hraběnka si nechávala na zámek dovážet raněné vojáky z nemocnice.

Automobil a koně byly dopravními prostředky, které vypomáhaly lazaretu převážet raněné vojáky z nemocnice do zámku, zaměstnance a doktora Šubrtu kvůli jejich práci. Poprvé se o automobilu a náhradních součástkách zmiňují účty až v květnu roku 1915, kdy kupují 358 kg benzínu, 6 elektrických svíček, 2 pružiny, 2 záplaty na gumy, 10 pojistek, 5 kg oleje a dále konve a dózy. Po dvou měsících nakupují opět benzín a z říjnových účtů je vidět, že automobil již potřeboval malé opravy. V červnu roku 1916 potřeboval automobil nové pneumatiky a hadičky, které lazaret zakoupil za 673 korun. V září stejného roku byly v účtech záznamy

⁸⁵ Šedivý 2001, s. 223

nákupu 200 kg sena a 65 kg otrub od pana Bauera. V říjnu pak kupují 613 kg benzínu pro automobil a 327 kg ova a podkovy pro koně. Kromě záznamů účtů za automobil a za koně jsou zde zapsány i cestovní náklady služebnictva, prodejců a vojáků. Většina cest zaměstnanců směřovala z Pohledu do Havlíčkova Brodu a zpět. Výjimečně v květnu roku 1915 jede kuchař Ressel z Prahy do Pohledu a v květnu roku 1916 přijíždí z Vídně do Pohledu kuchař Jelínek. U některých cestovních záznamů není uvedeno kam patřičná osoba míří.

Zámek a lazaret komunikoval, kromě přímého jednání s prodejci, pomocí poštovních služeb. Ty mohly sloužit ke kontaktování taktéž prodejce, zaměstnanců, rodiny a přátel pacientů. Účty zaznamenávají utracené částky za nákupy pohlednic, známek a dopisních papírů. Služby poskytované poštou jako bylo poštovné, náklady za donášku, odeslání telegramu nebo ručně psaného dopisu, peníze pro poslíčka a náklady na výlohy byly dalšími body za které lazaret platil. Dále jsou zaznamenávány poplatky prodejcům za dopravu a dodání od nich zakoupeného zboží.

Tabák, cigarety a další potřebné věci k jejich přípravě byly taktéž jednou z dosti nakupovaných položek v účtech. Tabák byl nakupován jak do dýmek, tak i do cigaret, které dále potřebovaly k ubalení cigaretové papírky a filtry. Zvláště se kupovali již krátké ubalené cigarety. Záznamy nákupu tabáku a cigaret se v účtech objevují téměř každý měsíc od srpna 1914 až do června 1917. Jedinou výjimkou je měsíc červen roku 1916, kdy nebyl zakoupen žádný tabák ani cigarety. Do lazaretu byly dováženy různé druhy tabáku například maďarský, turecký a Knaster tabák. Za měsíc červen roku 1915 bylo do lazaretu dovezeno 106 paklů těchto druhů tabáků a 2 pakly plus 300 krátkých cigaret.

V zámku se nacházela knihovna, ve které byla uložena spousta známých děl. Pacienti si zde mohli zpestřit svůj volný čas četbou knih například od Tůmy, Červinky, Aloise Jiráska, nebo od Karla Václava Raise.⁸⁶ Kromě knih z knihovny měli vojáci k dispozici denní tisk, jako byly Národní listy, Národní politika, časopis Čech, Sázavan a Reichspost. Noviny a časopisy jim chodily nepravidelně od května 1915 do června 1917. Dále do lazaretu byly nakoupeny k četbě i modlitební knihy. Svůj čas v lazaretu si vojáci mohli zpestřit hraním karet, které je možné vidět jako zakoupenou položku v účtech. Dále dominem, jež je zaznamenáno v novinovém ústřížku v obecní kronice. Během dne si pacienti měli možnost pustit gramofon,⁸⁷ na kterém mohli poslouchat vojenské pochody, nynější českou hymnu „Kde domov můj“ nebo

⁸⁶ Sázavan, 10.10. 1914, roč. 3, č. 5.

⁸⁷ Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Vojenský lazaret v Pohledu. inv. č. 545, karton 57, folie 446-599.

Snění od Roberta Schumanna.⁸⁸ Kromě četby a poslechu hudby vycházeli pacienti během dne do zámeckého parku, kde se sedávali na lavičky nebo na dřevěnou houpačku.

V účtech s názvem nové akvizice a vybavení můžeme vidět spoustu věcí, které sloužili k potřebám služebnictva, pacientů nebo panstva. Do kuchyně během těchto čtyř let přibyly nové půllitry, sklenice, smaltované a dřevěné nádoby, hrnce, ešusy a 18 lžic. Pro pacienty nebo pro služebnictvo bylo během tohoto období pro jejich potřebu nakoupeno několik brýlí, 3 kartáče, decimální váha, železná kasa, železné židle, spací pytle, ručníky, misky na plivání, kancelářské věci a křeslo.

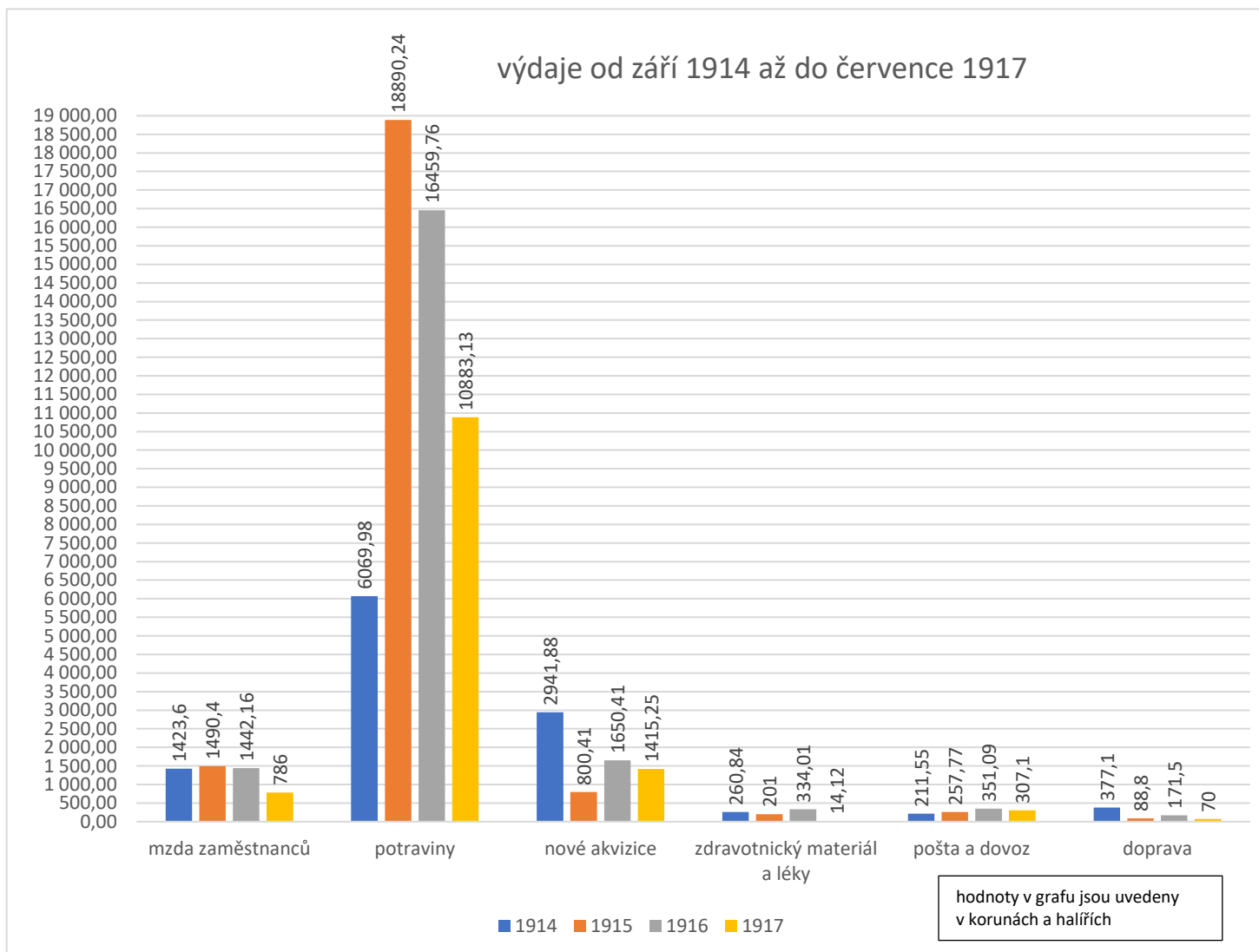
V zámku se nacházeli asi dva koně a jiná hospodářská zvířata. Koně byly využívány ve spřežení k převozu pacientů nebo služebnictva, jak je zmíněno výše. Dalšími zvířaty, která se mohla nacházet v zámku byly husy. V účtech lazaretu máme totiž záznam opravy husince z roku 1917. Kromě toho jsou v účtech vidět i nákupy sena a krmiva pro zvířata a záznam platby za vykonanou práci zvěrolékaře.

Nakonec se v účtech objevují zápisy pojmenované jen jako různé, u kterých je pouze cena. Není tedy jasné, co bylo pod touto položkou nakoupeno. Tento údaj se objevuje v kuchyňských účtech, v zásobách, v nových akvizicích, v záznamech u automobilu, pošty a dovozu.⁸⁹

⁸⁸ Sázavan, 10.10. 1914, roč. 3, č. 5.

⁸⁹ Moravský zemský archiv, Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Vojenský lazaret v Pohledu-účky. inv. č. 545, karton 57, folie 446-599.

a) Výdaje a příjmy lazaretu mezi lety 1914 až 1917

Obrázek 1 graf č.1 zaznamenávající výdaje od září 1914 až do června 1917

Graf číslo 1. zaznamenává výdaje lazaretu na příkladu osmi skupin od září roku 1914 až do července roku 1917. Uvedenými skupinami jsou platy zaměstnanců, potraviny, nové akvizice, zdravotnický materiál, léky, pošta, platba za dovoz zboží a doprava.

V roce 1914 byly výdaje za mzdu pro zaměstnance v průběhu tří měsíců v hodnotě 1 423 korun a 6 haléřů. Tato částka se v roce 1915 zvyšuje o 66 korun a 8 haléřů. V následujících letech se částka snížila o 48 korun a 24 haléřů a v posledním roce je částka pod 800 korun. Výše mzdy závisela kromě hospodářské situace především na počtu zaměstnanců v lazaretu a na zaměření jejich pracovní činnosti. Protože kuchař nebo kuchařka dostávaly vyšší

plat než třeba ošetřovatelka, kuchyňský pomocník a kočí. V roce 1917 je v lazaretu méně zaměstnanců než v předešlých letech a jsou zde jen záznamy dvou měsíců.

Výdaje za potraviny dosahovaly nejvyšších částek. Tvořily hlavní a jednu z nejdůležitějších skupin v účtech. V grafu pod bodem potraviny jsou dále zařazeny i nápoje, tabák a zásoby. V prvním roce není částka za potraviny tak vysoká, jelikož lazaret byl otevřen v září a fungoval pouze do listopadu. Lazaret mohl pojmout maximálně 25 raněných vojáků.

V roce 1915 utracená částka dosahuje 13 579 korun za šest měsíců. Výdaje za potraviny v příštích letech klesají. Je možné, že kvůli hospodářské krizi musí lazaret nahrazovat potraviny jako bylo maso jinými dostupnými produkty. Maso bylo totiž jednou z nejdražších položek v účtech a jeho úbytek mezi lety 1916 a 1917 mohl vést ke snížení celkové částky za potraviny.

Nápoje spadají do položky potraviny. Zde jsou velké nákupy piva, vína a výjimečně i minerálky. Cena tohoto zboží se mezi lety 1914-1916 pohybovala v částkách okolo tisíce korun. Z roku 1917 nejsou záznamy nákupů nápojů v účtech uvedeny.

Tabák a tabákové výrobky tvoří jednu z částí bodu potravin uvedenou v grafu. V letech 1915-1916 dosáhly výdaje nejvyšších hodnot ze všech čtyř období. Částky v letech 1914 a 1917 se pohybovaly okolo 160 korun.

Zásoby byly tvořeny většinou potravinami k uskladnění a jejich záznamy jsou pouze mezi 1915-1916. Tvoří i tak podstatnou část v účtech, pohybujíc v částkách přesahujících 3800 korun. Z velké části jsou zde záznamy nákupu mouky, vajec, obilovin, cukru, kávy, nakládaných okurek a spousty dalších potravin, které se daly uskladnit na delší dobu.

Skupina nové akvizice obsahovala potřebné předměty jako například mýdlo, oblečení, nádobí, látky atd. Největší útraty za tyto položky jsou z období prvního roku fungování lazaretu. V této době bylo nutné nakoupit spoustu vybavení pro pacienty lazaretu a zaměstnance. Částka tudíž není v následujícím roce již tak vysoká. V roce 1916 se výdaje za nové akvizice zvyšují o 850 korun a v roce 1917 tento stav klesá na 1 415 korun a 25 haléřů.

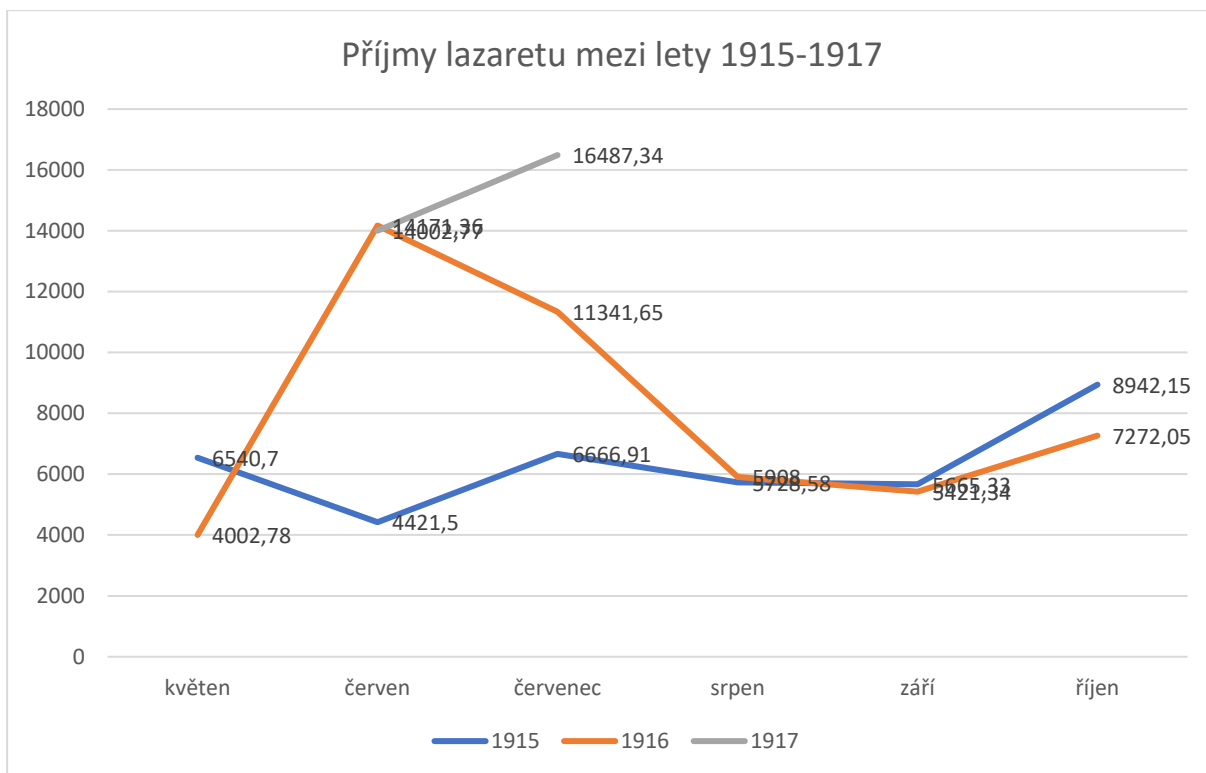
Výlohy za léky a zdravotnický materiál netvořily velké částky jako ostatní skupiny. Nejvyšší částka byla utracena v šesti měsících roku 1916 a dosahovala jen 334 korun a 1 haléř. Tato částka pro danou položku již nebyla přesáhnuta v žádném jiném roce. Nejčastěji jsou v těchto letech záznamy nákupu neurčitých léků.

Předposlední body grafu zaznamenávají výlohy za poštovní služby a za dovoz zboží do zámku. Ty se v každém roce drží v téměř podobných částkách. Nejvyšší výlohy byly v roce 1916, které činily 351 korun. Žádný jiný rok nepřesáhl tuto částku.⁹⁰

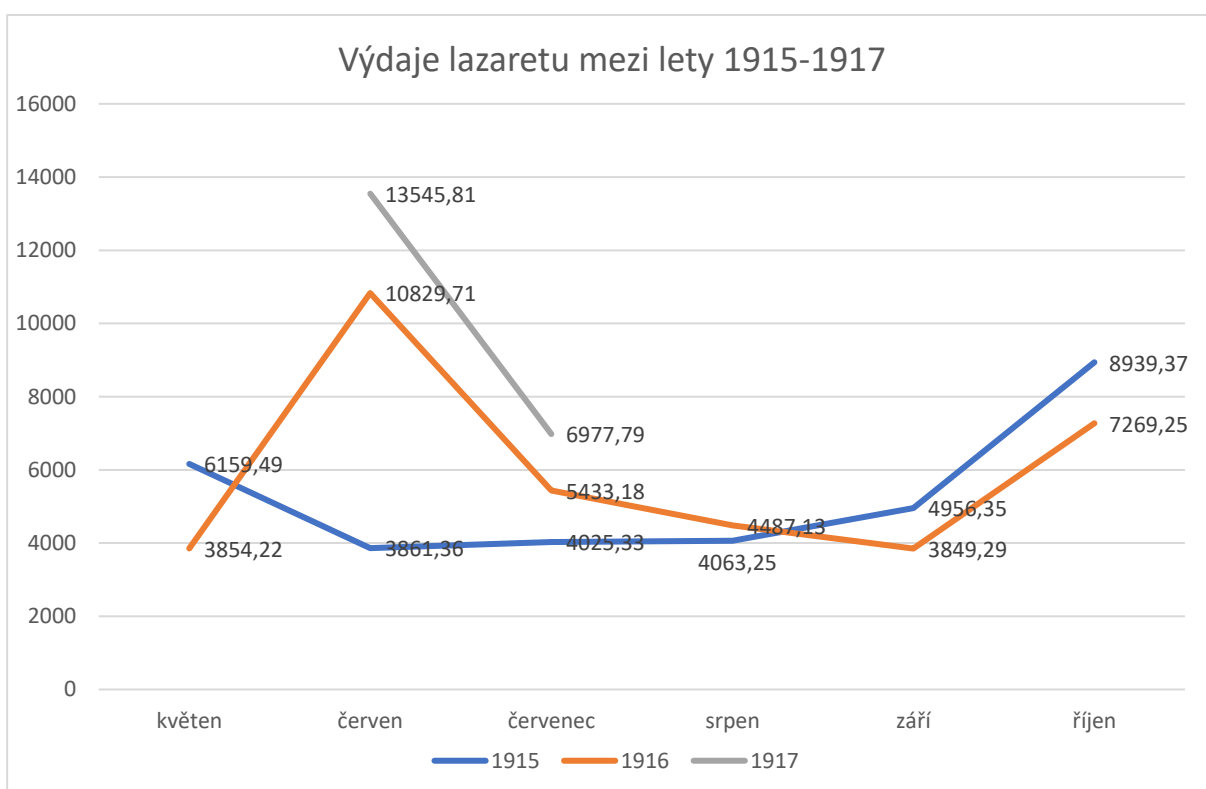
Poslední body v grafu ukazují výdaje za dopravu. V účtech za dopravu jsou záznamy přepravy pacientu a zaměstnanců. V prvním roce dosáhly výdaje nejvyšších hodnot ze všech čtyř let. V následujícím roce částka klesá na pouhých 88 korun a 8 haléřů. V roce 1916 se cena za dopravu zvýšila o polovinu oproti minulému roku. V posledním období se výdaje za dopravu znovu sníží téměř o sto korun.

Výdaje za zdravotnický materiál a léky nedosahovaly tak vysokých částek oproti ostatním položkám v grafu jako například potraviny nebo nové akvizice. Je tedy pravděpodobné, že lazaret sloužil spíše jako rekonvalescenční ústav než jako nemocnice. Zámek byl kromě toho dobře zásobován rozličnými potravinami, nápoji a tabákem.

⁹⁰ Moravský zemský archiv, Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelů velkostatku Žďár nad Sázavou, Vojenský lazaret v Pohledu-účky. inv. č. 545, karton 57, folie 446-599.

Obrázek 2 graf č.2 zaznamenávající příjmy lazaretu mezi lety 1915-1917

Obrázek 3 graf č. 3 zaznamenávající výdaje lazaretu mezi lety 1915-1917

Graf číslo 2 a 3 ukazují stavy příjmů a výdajů od května 1915 až do července 1917. Peníze byly vkládány kněžnou Eduardinou Khevenhüller-Metsch a její sestrou Klotildou Vilhelmínou Festeticsovou, jak je zmíněno výše. Kromě toho byly do fondu vkládány i příjmy z prodeje máku a brambor. Pokud zbyly některé peníze z minulého měsíce, tak byly vloženy do příjmu toho následujícího. Nikdy se nestalo, že by částky za výdaje přesahovaly sumu příjmu.

V grafech je vidět že v květnu 1915 je příjem 6 540 korun, ale v červnu se snižuje o 2 119 korun. V červenci je vidět opět nárůst, který v následující dvou měsících poklesne pod 6 000 korun. Ten se pak v říjnu vyhoupne k 8 942 korun.

Výdaje za květnový měsíc v roce 1915 činí 6 159 korun a ty v následujícím měsíci klesá na 3 861 korun. V dalších čtyřech měsících se částka za náklady pomalu zvyšuje až v říjnu dosáhne 8 939 korun.

Květen roku 1916 je oproti tomu minulému v příjmech o něco níže. To se však v červnu obrátí v nárůst o téměř 10 000 korun. V červenci výnosy poklesnou, ale ne tak razantně jako v srpnu a září. Na počátku října se příjmy opět navýší, ale nedosáhnou již hodnot června a července. Podobně jsou na tom i výdaje, které ke konci května čítají okolo 3 854 korun za měsíc. V červenci se výlohy vyhoupnou až na 10 829 korun. Od této doby se hodnoty snižují a v srpnu dosáhnou nejnižší hranice, která je tvořena 3 849 korun. V říjnu přijde opět nárůst výdajů, které dosáhnou 7 269 korun.

Z roku 1917 máme pouze záznamy dvou měsíců. V červnu jsou vklady v hodnotě 14 002 korun, které se do července zvýší téměř o 2 485 korun. Oproti tomu náklady poklesnou z červnové částky 13 545 téměř o polovinu.⁹¹

III. Dopisy od pacientů lazaretu a od zaměstnanců

Dopisy, jež jsou popsány níže se nachází ve stejném archivu i fondu jako účty, ale jsou uloženy v jiném kartonu. V mé práci je popisují 12 dopisů, jež byly napsány vojáky, kteří pobývali v lazaretu. Devět dopisů je napsáno v němčině a tři jsou v češtině. Ve dvou případech je dopis napsán dvěma různými zaměstnanci lazaretu a zbylých deset je od vojáků, kteří zde pobývali. Dopisy jsou psány od zimy roku 1914 a do roku 1915. Tři dopisy napsal Viktor Svoboda a po jednom napsal dopis Mraček, Giuseppe Gaigher, Hugo Hošínský a Ernst Cozzi.

⁹¹ Moravský zemský archiv, Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Vojenský lazaret v Pohledu-účty. inv. č. 545, karton 57, folie 446-599.

Jeden z česky psaných dopisů je podepsán pětadvaceti vojáky a jeden německý dopis je podepsán taktéž 25 lidmi.

Korespondence, která byla odeslána vojáky pro hraběnku, obsahovala poděkování za její péči, lásku a štedrost. Hraběnka vždy obdarovala odcházející vojáky, kteří se vraceli zpět na frontu a vybavila je oblečením na zimu. O tom se můžeme dočíst v jednom z dopisů: „*Se srdečným děkuji ve jménu našich statečných vojáků prohlašuji, že jsme obdrželi 3 čepice, 5 šál, 8 párů nátepníků, 2 páry kolenních vycpávek a 18 kusu flanelového oblečení.*“⁹² Dopis byl odeslán 25. ledna roku 1915. Ostatní vojáci též děkují hraběnce za obdržené dary. V dopisech vojáci používají zdvořilostní fráze pro oslovení a rozloučení s hraběnkou. Kromě poděkování obsahují dopisy přání k prožití krásných vánočních svátků, Velikonoc nebo šťastného Nového roku.

Voják jménem Viktor Svoboda napsal pro hraběnku tři dopisy. Dva jsou v němčině a jeden je psaný v češtině. V dopisech hraběnce děkuje za dary, které poslala. V prvním dopise kromě poděkování píše: „*Zároveň se omlouvám, že jsem nebyl schopen ihned poděkovat. Současně přeji Vaší vysoké urozenosti panství opravdu příjemné svátky a šťastný Nový rok.*“⁹³ Viktor odeslal dopis 21. prosince 1914. Na konci dopisu přeje hraběnce příjemné prožití vánočních svátků a šťastný Nový rok. V celém dopise používá zdvořilostní fráze, proto aby hraběnku uctil. Z jeho dopisů je vidět, že mu hraběnka odpovídala na jeho dopisy a že si ho pamatovala i po delší době. Dva zbylé dopisy byly odeslány v roce 1915. Jeden v dubnu a druhý v listopadu.

Dopis, který je podepsán pětadvaceti vojáky byl odeslán 29. listopadu v roce 1914. V dopise vojáci píšou: „*Opouštějíte útulné sídlo pohledského zámku, v němž se nám dostalo tolik projevů lásky a dobra, prosíme Vaši hraběcí Milost, by ráčila tímto přijati naše nejvděčnější a nejhlubší díky.*“⁹⁴ Dále píší, že z lazaretu odchází jako z domu lásky, který je posílil tělesně i duševně. Dopis je ukončen pětadvaceti jmény, u kterých je vidět že vojáci pocházeli z českých zemích. Tomuto je podobný další dopis, jež je podepsaný více lidmi než jen jedním. U tohoto dopisu bohužel nevíme, kdy a odkud byl odeslán, ale víme že na konci jsou podpisy jak českých, tak i vojáků z cizích zemí. Vojáci v dopise vyjadřují hraběnce své

⁹² Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.

⁹³ Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.

⁹⁴ Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.

upřímné poděkování za vše, co pro ně udělala v lazaretu a přejí jí, aby byla jednou její dobrotou a štědrost oplacena.

Z dopisů můžeme také zjistit, že lazaret nesloužil pouze pro příslušníky Rakousko-Uherské armády, ale pobývali zde i vojáci z Itálie a Krymu. To nám dokládají dva dopisy. První dopis je od Giuseppe Gaighera, který jej odeslal z Levica 1. dubna roku 1915. V dopise píše: *„Je to pro mě nemožné popsat potěšení, jak mi vaše milost zaslala pohlednici. Je to pro mě velká čest! To si tolik nezasloužím, chtěl jsem napsat, ale nikdy jsem se mi to nepodařilo. Dovolte mi a mé drahé rodině poděkovat a vyjádřit vám za milou vzpomínku, ať vám milující Bůh může oplatit na tisíckrát za vše dobrého co jste mi prokázala. Pro nás je to nemožné.“*⁹⁵ Dále popisuje svoje zranění zchromlého prstu, díky kterému byl prohlášen za neschopného boje. Hraběnce v dalších větách oznamuje, že jeho bratr je v ruském zajateckém táboře, ale až na tyto události se má celá rodina dobře.

Druhý dopis je od Huga Hošínského, jenž v něm píše: *„Posílám nejlepší gratulace k Vánocům a boží požehnání do nového roku váš služebník Hugo Hošínský a aby byl možno nový rok přínosnější než ten minulý.“*⁹⁶ Dopis byl odeslán 2. prosince roku 1914 z Petropavlovsku.

I když nemáme od hraběnky na dopisy odpovědi, můžeme v korespondenci od vojáků vycítit jejich vřelý vztah k hraběnce a k lazaretu. Pacienti pobývající v zámeckém lazaretu, brali toto místo jako svůj druhý domov a s velkým smutkem odtud odcházeli. Hraběnka se o ně velice dobře starala a za to jí byli velice vděční.

Jeden z dopisů je od řádové sestry Hyacinthy, která pracovala v zámeckém lazaretu. Podle účtu víme že byla zaměstnána až v červnu roku 1916, ale dopis je napsán o rok dříve. Ošetřovatelka v dopise blahopřeje hraběnce k její obdivuhodné práci, kterou vykonala pro vojáky v lazaretu v tomto čase smutku. Chválí hraběnku až do nebes a přeje jí, aby byly její dobré skutky oplaceny. Dále žádá hraběnku o sto korun, které by použila na objednání různých druhů látek. Ty by byly sloužily na ušití šatů pro děti k Vánocům. Peníze potřebuje, co nedříve, jelikož se domnívá, že později by látky mohly podražít. Látky chce objednat ve fabrice v Liberci, protože si myslí že je lepší je koupit z továrny než od prodejce. Z dopisu je možné vyvodit, že se znaly a dopisovali si ještě před jejím nástupem do zaměstnání v lazaretu.⁹⁷

⁹⁵ Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.

⁹⁶ Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.

⁹⁷ Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.

V druhém dopise blahopřeje hraběnce doktor Neuern za nejvyšší vyznamenání, které jí bylo uděleno. Dopis je odeslán s datem 26. července 1915 z Havlíčkova Brodu.⁹⁸

⁹⁸ Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, udělení diplomů 2. třídy, inv. ř. 95, karton 22.

Závěr

První světová válka byla celoevropským konfliktem a nikdo nepředpokládal, že se protáhne na čtyři roky a přinese tak velké ztráty. Ty byly jak ve vojenské a lékařské sféře, tak i u civilního obyvatelstva, které nebylo zcela součástí přímého boje, ale bylo i tak ohroženo.

Válka nepřinesla pouze smrt. Zapříčinila zvýšení cen potravin, jejich nedostatek a špatné zásobování, které vedlo k hladovění. Lidé museli kvůli nedostatkovému zboží zaměnit potraviny ve svých jídelnících za jídlo, které bylo možné sehnat. V některých chvílích se lidé museli velice uskromnit a místo klasických potravin začali používat jejich náhražky.

Lékařství bylo též poznamenáno válkou. Mnoho vojáků umíralo v polních nemocnicích a v dalších zdravotnických ústavech jen kvůli nedostatečným znalostem lékařského personálu, který okamžitě po ukončení studia medicíny nastoupil do zaměstnání. Důležitou roli zde hrálo i zdravotnické vybavení, kterého nebylo dostatek. Nedostatek času na válečném polo byl jedním z hlavních bodů, který vedl v některých vážných případech zranění k smrti pacienta. Rychlá přeprava a správné ošetření mělo být jednou z hlavních priorit v záchraně vojáků. Bohužel tehdejší přeprava raněných stále vážla a vyskytovaly se jiné problémy, jež se v průběhu války snažily zdravotní spolky řešit. Ty vedly k zavádění nových rychle se pohybujících zdravotních jednotek, které měly tyto problémy vyřešit.

Stále tu byl problém s nedodržováním ujednaných zákonů, na kterých se evropské státy domluvily na Ženevské konferenci před první světovou válkou. Ve smlouvě se představitelé zúčastněných zemí dohodli o nedotknutelnosti a neutralitě zdravotnického zařízení a jeho personálu, kteří budou označeni červeným křížem. Tento symbol se stal univerzálním znakem nově založené organizace, nazývající se Červený kříž. Tato ujednání, na kterých se státy dohodly nebyly z počátku války dodržovány. Vojáci i přes podepsanou smlouvu jejich vládou stříleli a zabíjeli příslušníky zdravotních oddílů, kteří měli na sobě příslušné označení červeným křížem. Nehleděli na to, že tito lidé nebyli ozbrojeni a nemohli se bránit. Ke konci války se umírňuje toto strašné lidské chování, jenž mnohdy způsobilo spoustu ztrát na životech.

Kromě Červeného kříže vypomáhaly během války různé spolky a řády. Na území Rakousko-Uherska fungovaly dva řády, jimiž byly Řád německých rytířů a Maltézský řád. Právě v Maltézském řádu byly členkami i sestry Eduardina Khevenhüller-Metsch a hraběnka Klotilda Vilhelmína Festeticsová, které založily v zámeckých prostorách lazaret. Zámek se nachází v obci Pohled, který tehdy patřil do velkostatku Polná-Přibyslav a Pohled. Sestry zámek zdědily po své matce. V západních prostorách zřídily lazaret pro dvacet pět raněných vojáků.

Byl otevřen 25. září roku 1914 pod záštitou Maltézského řádu. Kromě vojáků z Rakousko-Uherské armády se zde léčili i vojáci jiných zemí jako byla Itálie a Krym.

Lazaret byl financován z vkladů kněžniných a hraběčniných peněz. Ty tvořily hlavní jádro financí, které byly doplňovány získanými penězi z prodeje již nepotřebných brambor a máku. Z tohoto fondu bylo placena mzda zaměstnanců, potraviny, nápoje, nové artikly, pošta, dovoz, dřevo a uhlí na zátop, zdravotnický materiál, léky, zásoby a další potřebné věci.

Kněžna a hraběnka se mohly pomocí svých kontaktů ve vyšších kruzích dostat k potravinám, které v tu dobu nebyly na trhu. Členství v Maltézském řádu jim mohlo taktéž dopomoci k získání potravin, nápojů a pochutin za vhodnou cenu.

Život vojáků v zámecké lazaretu byl odlišný od pobytu v jiných zdravotnických zařízeních. Vojáci zde měli větší pohodlí a více možností, jak strávit den. Mohli například hrát karty, poslouchat hudbu z gramofonu, projít se po zámecké zahradě, číst nebo si jít zarybařit. Kromě toho měli pestřejší a bohatší jídelníček, než měli jejich spolubojovníci v některých z nemocnic.

Lazaret byl vybaven zdravotnickými věcmi jako například chirurgické nástroje, materiál na ošetření ran a spoustu dalšího zdravotnického vybavení. Jedna ze zámeckých ložnic byla předělána na operační místnost, kde mohli být prováděny i vážnější lékařské zákroky, dojíždějícím lékařem z Havlíčkova Brodu.

Z dopisů odesílaných vojáky je možné vyvodit, že v lazaretu prožívali radostné chvíle, se kterými se těžko loučili v této době smutku. Každý voják byl hraběnce vděčný za její lásku a péči během pobytu v lazaretu, který se stal v tu dobu jejich druhým domovem. Hraběnka měla s vojáky vřelý vztah, jak během jejich pobytu, tak i poté co opustili lazaret. Což je také vidět v odeslaných dopisech. Vojáci byli z celého srdce vděční za to, že si na ně hraběnka vzpomněla a za doručené dary od ní.

Resumé

The bachelor thesis deals with the history of the hospital in Pohleda during the First World War. To do this, I use the accounts and the correspondence of the soldiers who were treated there. The Lazaret was opened on September 25, 1914. It was financed by his owners, duches Eduardina Khevenhüller-Metsch and her sister countess Klotilda Vilhelmina Festetics. It could hold a maximum of 25 soldiers. The accounts are from 1914 to 1917 and record purchases of food, new acquisitions, beverages, tobacco, etc. The letters are 12 and are written in German and Czech. The accounts and letters indicate that lazaret did not serve as a hospital but rather as a convalescent institution for wounded soldiers. Soldiers in hospital felt happy and did not like to leave. They were grateful to the Countess for her generosity and care.

The economic crisis during the war did not affect the situation in the hospital. The hospital accounts show many purchases of various foods, new acquisitions and beverages.

Health care has improved in many ways during the 19th century. New methods of treating various diseases and injuries have been discovered. At the end of the 19th century, the European countries agreed to the inviolability and neutrality of the healthcare facility and its staff.

Seznam použité literatury a pramenů

Prameny

Prameny archivní:

Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.

Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Udělení diplomů 2. třídy, inv. ř. 95, karton 22.

Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Vojenský lazaret v Pohledu-účty. inv. č. 545, karton 57.

Periodika:

Sázavan, 10.10. 1914, roč. 3, č.5.

MATYÁŠ, Ch. Ze zkušenosti zdravotního ústavu pěší divize za prvních pět měsíců válečných. In *Časopis lékařů českých* 17. roč. 54,1915, s. 541-543. ISSN 0008-7335

TICHÝ. Válka a tuberkulóza. In *Časopis lékařů českých* 6, roč. 56, 1917. ISSN 0008-7335.

WIESNER, Ant. Dojmy a příhody lékařů ve válce. In *Časopis lékařů českých* 43, roč. 53, č. 42, 1914. ISSN 0008-733

WIESNER, Ant. Dojmy a příhody lékařů ve válce. In *Časopis lékařů českých* 45, roč. 53,1914, s. 1408-1409. ISSN 0008-7335.

Literatura

BUBEN, Milan. České velkopřevorství řádu maltézských rytířů v dějinách. Praha, 2018. ISBN 978-80-7277-569-9.

GLASER, Hugo. *Vývoj moderního lékařství*. Praha, 1962. ISBN 11-047-62

JEDLIČKOVÁ, Blanka, Milena LENDEROVÁ, Miroslav KOUBA a Ivo ŘÍHA. *Krajiny prostřených i prázdných stolů*. Pardubice, 2016. ISBN 978-80-7560-026-4.

- JINDRA, Zdeněk-JAKUBEC, Ivan. *Hospodářský vzestup Českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*. Praha, 2015. ISBN 978-80-246-2945-2.
- KAFKOVÁ, Vlastimila. *Z historie ošetrovatelství*. Brno, 1992. ISBN 80-7013-123-3.
- KUTNOHORSKÁ, Jana. *Historie ošetrovatelství*. Praha, 2010. ISBN 978-80-247-3224-4.
- LENDEROVÁ, Milena-DOUŠOVÁ, Hana-JIRÁNEK, Tomáš. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století*. Pardubice, 2001. ISBN 80-7194-414-9.
- LENDEROVÁ, Milena-JIRÁNEK, Tomáš-MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.
- NEDOROST, Libor. *Češi v 1. světové válce 1. díl*. Praha, 2006. ISBN 80-7277-320-8.
- PORTER, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*. Praha, 2013. ISBN 978-80-7260-287-2.
- SVOBODNÝ, Petr. - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004, ISBN 80-7254-424-1.
- ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. Praha, 2001. ISBN 80-7106-274-X
- ŠVEJNOHA, Josef. *Historie mezinárodního červeného kříže*. Praha, 2008. ISBN 978-80-87036-28-0.
- ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha, 2006. ISBN 80-86781-08-9.
- JIRÁNEK, Tomáš. Zdravotní poměry a zdravotní péče v armádě habsburské monarchie v dlouhém 19. století. In. *Theatrum historiae 2*, 2007. ISSN 1802-2502.
- ZAJÍC, Radek. Historický vývoj obce. In. *Katalog:750 let obce Pohled*

Bakalářské a diplomové práce

- RÁBOVÁ, Caitlín. Šárka. *Kulturní reflexe tuberkulózy v českých zemích 1800–1945*. Diplomová práce, 2016.
- DUBOVÁ, Diana. *Sociální významy vousů u mužů*. Bakalářská práce, 2015.
- MATĚJČEK, Petr. *První světová válka očima českých lékařů*. Bakalářská práce, 2012.

Seznam příloh

Obrázek č. 1

ZÁMEK-CISTERCIÁCKÝ KONVENT [online]. [cit. 2019-06-10]. Dostupné z: <http://www.obecpohled.cz/index.php?nid=1002&lid=cs&oid=4615705>

Obrázek č. 2

Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Různé fotografie inv.č. 326

Obrázek č. 3

Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Různé fotografie inv.č. 326

Obrázek č. 4

Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Různé fotografie inv.č. 326

Obrázek č.5

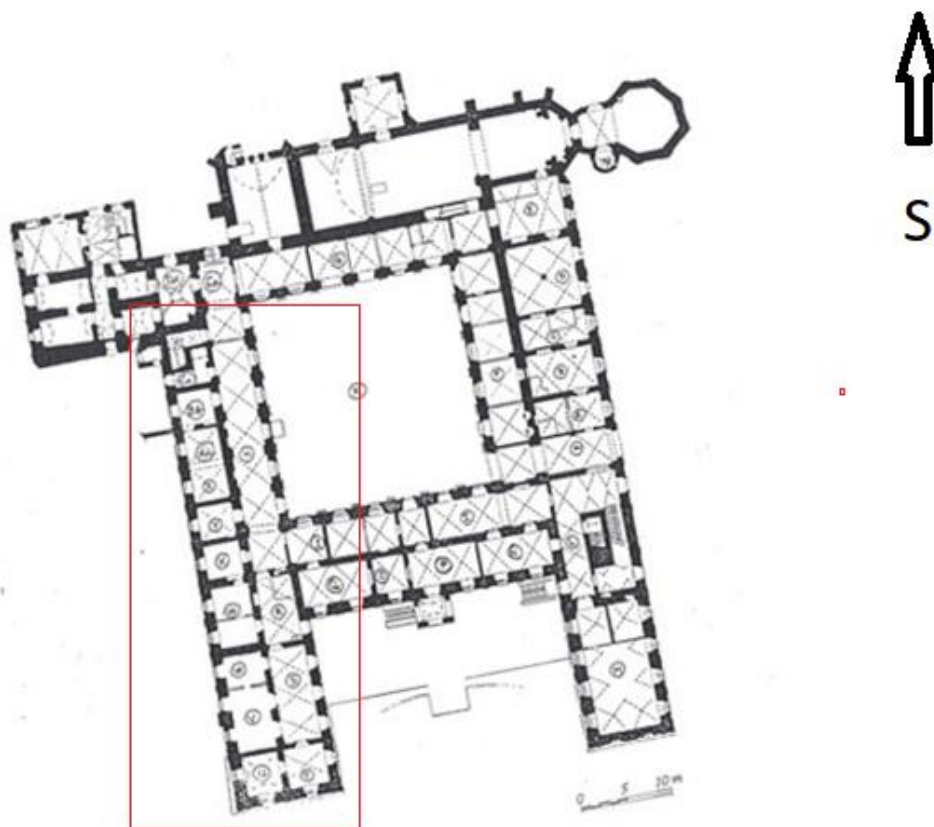
Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Různé fotografie inv.č. 326

Seznam přeložených dopisů

1. Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.
2. Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.
3. Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.
4. Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.
5. Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.

6. Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.
7. Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.
8. Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.
9. Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.
10. Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.
11. Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Korespondence s účastníky 1. světové války, inv. č. 310, karton 35.
12. Moravský zemský archiv, Pozůstalosti majitelek velkostatku Žďár nad Sázavou, Udělení diplomů 2. třídy, inv. ř. 95, karton 22.

Přílohy

Obrázek 1 Půdorys přízemí zámku – červeně zvýrazněná část jsou prostory v západním křídle, kde se nacházel lazaret

Obrázek 2 kněžna Eduardina Khevenhüllerová-Metsch

Obrázek 3 fotografie kněžny s vojáky a se zaměstnanci před zámkem

Obrázek 4 další fotografie kněžny s vojáky a se zaměstnanci před zámkem

Obrázek 5 další fotografie kněžny s vojáky a se zaměstnanci před zámkem

Přeložené dopisy

1.

Vaše urozená milostivá paní hraběnko!

Posílám nejlepší gratulace k Vánocům a boží požehnání do nového roku váš služebník Hugo Hošínský a aby byl možno nový rok přínosnější než ten minulý.

Petropavlovsk 2. prosince 1914“

2.

„Vaše urozenosti

2. dubna 1915

Moje ponížené děkuji za hodně věcí, co jste mi poslala, vaše milosti. Všechny balíčky jsem obdržel. S úctou líbám ruku.

Nejskromnější sluha Viktor“

3.

„Vaše urozená milostivá paní hraběnko

21. prosince 1914

Moje ponížené děkuji za věci, které jsem dostal. Jsem velice dojatý, že jste si na mě vzpomněla milostivá paní hraběnko. Zároveň se omlouvám, že jsem nebyl schopen ihned poděkovat. Současně přeji Vaší vysoké urozenosti panství opravdu příjemné svátky a šťastný Nový rok. S úctou líbám ruku.

Nejskromnější sluha Viktor“

4.

„Vysoce urozená Paní Hraběnko!

20. listopadu 1915

Můj nejponíženější dík za ten milý dárek, jež jsem právě obdržel. Velice mě to dojalo, že Vaše Hraběcí Milost ráčí ještě na mě pamatovat.

Vaší Hraběcí Milosti ruku líbá ponížený sluha Viktor“

5.

„Vaše urozenosti!

Se srdečným děkuji ve jménu našich statečných vojáků prohlašuji, že jsme obdrželi 3 čepice, 5 šál, 8 párů nátepníků, 2 páry kolenních vycpávek a 18 kusu flanelového oblečení.

pokorně váš sluha“

6.

„Odeslaný balíček, již přišel na K. K. brigádní velitelství a já spěchám srdečně poděkovat vaší urozenosti za příslib v této chvíli jehož vám nebe vroucně úpěnlivé vůle.

Zůstávám v plné úctě vaší milosti

Zcela oddaný Ernst Cozzi

R. a R. kaplan K.K. 12 last. terr. Brigade“

7.

„Vážená paní hraběnko

Levico 1. dubna 1915

Je to pro mě nemožné popsat potěšení, jak mi vaše milost zaslala pohlednici. Je to pro mě velká čest! To si tolik nezasloužím, chtěl jsem napsat, ale nikdy jsem se mi to nepodařilo. Dovolte mi a mé drahé rodině poděkovat a vyjádřit vám za milou vzpomínku, ať vám milující Bůh může oplatit na tisíckrát za vše dobrého co jste mi prokázala. Pro nás je to nemožné. Já jsem v pořádku až na zchromlý prst, byl jsem však prohlášen za neschopného boje. O mém bratru víme, že je v ruském zajateckém táboře, jinak se rodině dobře daří. S vděčným srdcem píšu těchto pár řádků o vaší laskavosti a denně za to děkuji. Vaše andělská laskavost a přání hojeného božího požehnání provždy vaší celé budoucnosti, Velikonoce vám přinesou vše, na co si vaše vznešené srdce může přát.

To jsou upřímná přání mých milovaných osob, jako vždy vašeho děkujícího pacienta

Giuseppe Gaigher“

8.

„Hraběcí milosti!

Není to zvyk, který nás nutí k tomu abychom vyjádřili naše upřímné děkuji a pocit vděčnosti za vše, co máme a co jsme z vaší dobré ruky dostali. Nikdy nezapomeneme na strávený čas v zámeckém lazaretu v Pohledu, protože jsme tam měli vše po čem naše srdce toužila. Hlavně jsme tady, ale našli druhý domov po dobu dlouhé války, který jsme museli opustit. Proto tedy srdečně děkujeme, že všechny naše srdce a modlitby směřují k nebeskému trůnu. Kéž Bůh odmění vaší hraběcí milost za dobro, Bůh, který zná všechny naše přání, odmění vaši ušlechtilost splněním všech vašich přání. Může vaše hraběcí milosti vždy být šťastná a spokojená, v knize vašeho života zapsány jen dny blaha a potěšení. Děkuji za všechno a přeji, aby životní cesta vaší hraběcí milosti trvala po mnoho let a láska vás všech chodí korunu života.“

9.

„Vysoká milosti!

Dovoluji si tímto Vaši Milosti projevít můj nejvřelejší dík, za Vaši laskavost a dobrotu. Nikdy na ty dny nezapomenu, které jsem strávil pod Vaší střechou. Také nevím, čím bych se Vaši Milosti odvděčil. S výrazem nejdokonalejší úcty oddaný Mráček.“

10.

„Vaše hraběcí Milosti!

Opouštějíc útulné sídlo pohledského zámku, v němž se nám dostalo tolik projevů lásky a dobra, prosíme Vaši hraběcí Milost, by ráčila tímto přijati naše nejvděčnější a nejhlubší díky. Odcházíme z domu lásky opravdu tělesně i duševně posílení a srdce nás všech plní jen jedno vroucí přání: Bůh ráčíš odplatit Vší hraběcí Milosti vše, co pro nás raněné Vaše hraběcí Milost velkomyslně učinit ráčila.

Na zámku Pohledu 29. listopadu 1914“

11.

Milostivá paní hraběnko!

S radostným naplnění se dnes chopím pera, milá paní hraběnko blahopřeji vám za vysoké vyznamenání, je opravdu obdivuhodné, co jste všechno dobrého ze srdce vytvořila pro lidstvo zvláště v tomto čase smutku. Vojáci by jistě nejraději také vyjádřili svým vděčným srdcem to, co jste pro ně udělala, které jim dalo dobré panství. Nebeská požehnání se mohou jednoho dne stát ušlechtilými skutky tisíce nejvyššího vyznamenání věčné slávy na nebesích, to je to, co chceme ze srdce. Doufám, že můžeme být brzy spolu těšit se na okamžiky, kdy jsme pozdravíme paní hraběnko opět v Pohledu? Prosila jsem vaši milost o sto korun na objednání rozličných kousků látek na ušití šatů pro děti k Vánocům. Brzy bude totiž všechno dražší a nyní se to dá sehnat ještě za levnou cenu. Objednala jsem to z jedné fabriky z Liberce, dá se tam sehnat i různá boudička za slušnou cenu. Je opravdu lepší to koupit z továrny než od obchodníka, který si při tom přijde na své. Od milých sourozenců poníženě líbám ruku

Vděčná ošetřovatelka M. Hyacintha

Pohled 27. července 1915

12.

Vaše vznešenosti!

Milostivá paní hraběnko!

Havlíčkův Brod 26. července 1915

Za nejvyšší cenu mi dovoluňte blahopřát.

S úctyhodnými polibky ruky zůstávám váš vznešený vždy oddaný

Dr. Neuern